

MONTE ZUMA

TIJDSCHRIFT VOOR TOERISME
& DUURZAME ONTWIKKELING

Nummer 2 – herfst 1996

Het toerisme-initiatief
'Waza Logone'

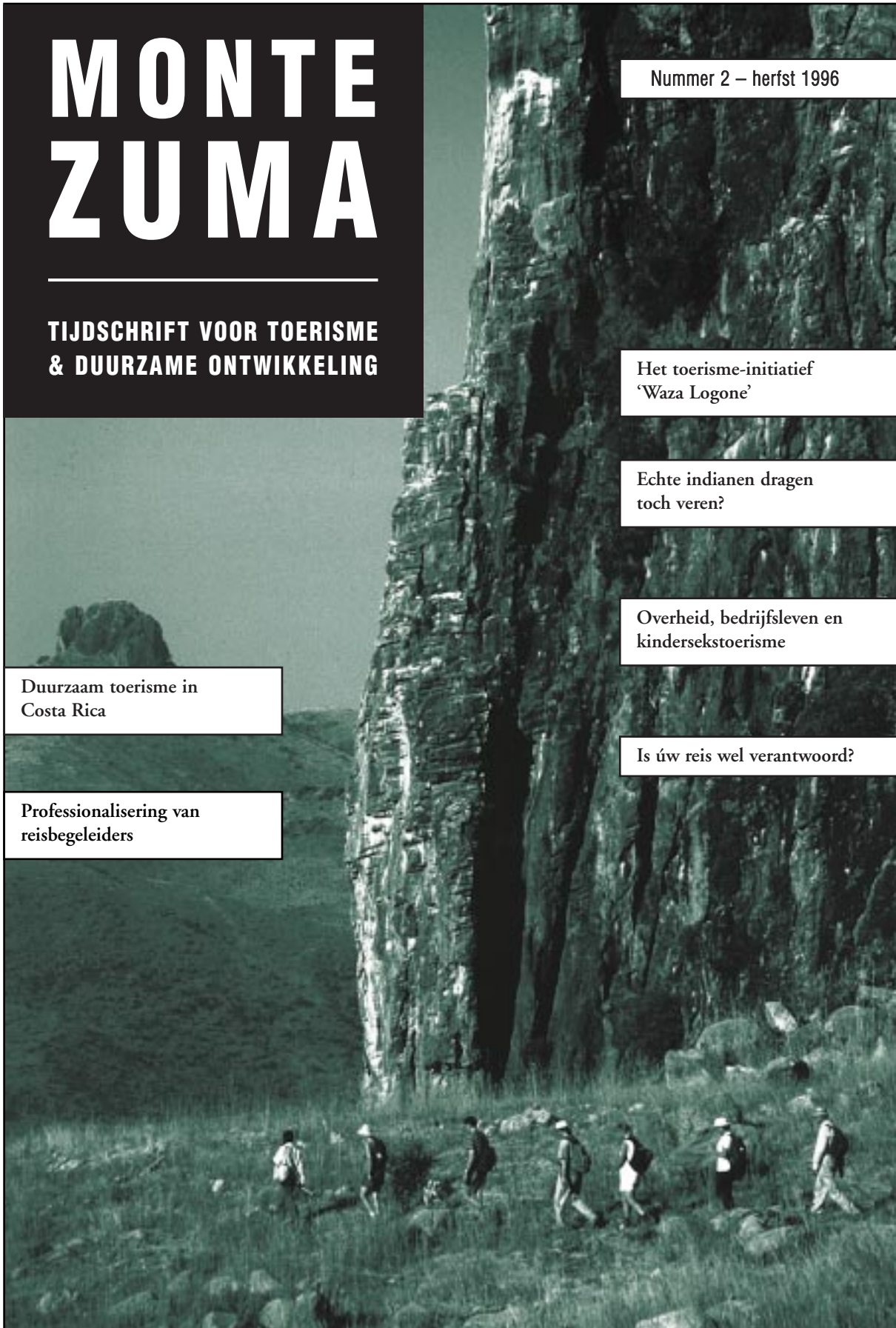
Echte indianen dragen
toch veren?

Overheid, bedrijfsleven en
kindersekstoerisme

Duurzaam toerisme in
Costa Rica

Professionalisering van
reisbegeleiders

Is úw reis wel verantwoord?

MONTE ZUMA

TIJDSCHRIFT VOOR TOERISME
& DUURZAME ONTWIKKELING

Montezuma, 1996, nummer 2

Montezuma verschijnt viermaal per jaar. Donateurs van stichting Retour krijgen het blad gratis. Losse nummers kunnen worden besteld door f7,95 over te maken op gironummer 263867 van stichting Retour in Nijmegen, onder vermelding van 'Montezuma' en het betreffende nummer.

Redactie

Frans de Man (coördinator)
Theo Noten
Silvia van der Cammen
Henri Smits
Ger Keijsers

Eindredactie

Marieke van Zutphen

Vormgeving

Carlo Gremmen

Oplage

400 exemplaren

ISSN 1386-1921

Het volgende nummer verschijnt in de winter van 1997. Bijdragen daarvoor moeten voor 15 januari 1997 worden toegestuurd aan de redactie van Montezuma:

Postbus 1570
6501 BN Nijmegen
Tel./fax (024) 3 60 62 24
E-mail: f.de.man@net.hcc.nl

Donateurs

Stichting Retour is voor het verzorgen van haar informatie- en promotieprojecten grotendeels aangewezen op inkomsten via donateurs. Voor f30,- (voor instellingen en bedrijven f100,-) bent u al donateur, wordt u op de hoogte gehouden van de activiteiten van Retour en krijgt u viermaal per jaar gratis het blad Montezuma thuisgestuurd. Zodra uw donatie is overgemaakt op ons gironummer 263867, krijgt u het Retour-informatiepakket met daarin Montezuma thuisgestuurd.

Montezuma is een uitgave van stichting Retour.

Inhoud

Redactioneel 3

Redactie Montezuma

Duurzaam toerisme in Costa Rica 4

René van der Duim en Jan Philipsen

Professionalisering van reisbegeleiders 9

Silvia van der Cammen

Het toerisme-initiatief 'Waza Logone' 12

Henri Smits

Echte indianen dragen toch veren? 16

Alexander van den Wall Bake

Overheid, bedrijfsleven en kindersekstoerisme 24

Frans de Man

Is úw reis wel verantwoord? 27

Ger Keijsers

Foto's

Henri Smits, Alexander van den Wall Bake
en Willem van Ravesteyn

Tekeningen

Paul Peters

Redactioneel

Redactie Montezuma

Kleurrijke stands, betoverende tafereelen en het beste van de wereldculturen zullen zo'n tweehonderdduizend potentiële toeristen in de juiste stemming trachten te brengen op de Vakantiebeurs die weer voor de deur staat (7 tot en met 12 januari 1997). Maar de reisindustrie realiseert zich ook dat het toerisme een aantal minder mooie kanten heeft. Gelukkig durft het toeristisch bedrijfsleven deze negatieve bijverschijnselen steeds vaker te erkennen. Ook dit jaar maakt het bedrijfsleven bijvoorbeeld weer mogelijk dat tussen al het promotiegeweld op de Vakantiebeurs aandacht wordt gevraagd voor de Campagne tegen Kinderseks-toerisme. Montezuma bericht hierover en over de bijdragen die de organisatie van de campagne verder nog van de toerisme-industrie verwacht.

Op de Vakantiebeurs van 1996 heeft de organisatie een folder verspreid. In deze folder werd Costa Rica genoemd als land waar de negatieve gevolgen voor toerisme nadrukkelijk aanwezig zijn. De ambassade heeft toegegeven dat een dergelijk probleem bestaat en heeft haar medewerking toegezegd aan deze campagne.

Dat men die verantwoordelijkheid heeft opgepikt, is niet verwonderlijk, omdat Costa Rica zich al jaren presenteert als een verantwoorde toeristische bestemming en als een proeftuin voor duurzame ontwikkeling. In het kader van duurzame ontwikkeling heeft het land een verdrag met Nederland gesloten (DOV: Duurzame-Ontwikkelingsverdrag), waarin afspraken worden gemaakt over de besteding van ontwikkelingsgeld. Ook toerisme heeft daarin, voor de eerste keer in de geschiedenis van de ontwikkelingssamenwerking, een plaats gekregen. In deze Montezuma staat een verslag over de uitkomsten van een recente bijeenkomst, waarin de toekomstige prioriteiten voor het toerisme werden bepaald.

Een van de items die in de besprekingen in het DOV vaak naar voren is gekomen, is de kwaliteit van reisbegeleiders. In dit nummer besteden we

aandacht aan een onderzoek dat in opdracht van stichting Retour is gedaan naar de professionalisering van dit beroep.

Ook is er aandacht voor de vraag of uw reis wel verantwoord is en wordt er een toeristisch ontwikkelingsproject in Kameroen besproken. Daarnaast stuurde een van onze lezers ons een artikel over zijn onderzoekservaringen met het toerisme in Bolivia en Ecuador. Wij hebben zijn bijdrage met veel plezier gelezen en in dit nummer gepubliceerd. Verder zijn er weer nieuwtjes en wetenswaardigheden uit de wereld van toerisme en duurzame ontwikkeling.

Omdat er na het eerste nummer voldoende aandacht voor Montezuma bleek, kan de stichting Retour het blad blijven uitgeven. We hebben dankbaar gebruikgemaakt van de reacties van lezers om het blad op een aantal punten te verbeteren. We zullen u ook regelmatig vragen om reacties.

Montezuma wil een forum zijn voor iedereen die bezig is met de relatie tussen toerisme en duurzame ontwikkeling. We hopen dan ook dat u ook nu weer uw mening en eigen ervaring op papier wilt zetten, zodat we met ons blad de discussie over duurzame ontwikkeling en toerisme kunnen stimuleren en verder kunnen brengen.

Duurzaam toerisme in Costa Rica

Costa Rica staat voor velen model als het gaat om de politieke stabiliteit, het niet schenden van de mensenrechten, de sociale rust en het behoud van de rijkelijk aanwezige, natuurlijke bronnen. De cijfers tonen aan dat dit ook ideale voorwaarden zijn voor (eco)toerisme, dat tussen 1985 en 1994 is toegenomen van 330000 tot 761500.

Maar er wordt geknaagd aan de goede naam van Costa Rica. De goede reputatie op het gebied van politieke rust en mensenrechten kwam onder druk te staan door de mysterieuze moord op een aantal milieuactivisten, waarbij de overheid in de beklagdenbank kwam.

Er zijn steeds meer tekenen dat het groeiende sociaal-economische beleid leidt tot een groeiende kloof

tussen arm en rijk, een gebrek aan werk, gezondheidszorg en onderwijs, en het ontstaan van sloppenwijken in de hoofdstad San José. En ook in het toerisme botert het niet meer zo. De ontvoering van twee Duitsers en twee Nederlanders leidde bijna tot een negatief vakantieadvies. Buitenlandse ondernemingen krijgen een steeds grotere rol in het toerisme en in het landeigendom en de lokale bevolking voelt zich meer en meer buitengesloten. Ook de toename van de negatieve effecten van het toerisme, zoals (kinder)prostitutie en milieuproblemen laten het schone imago niet ongemeid.

In het Nederlandse beleid voor ontwikkelingssamenwerking is voor Costa Rica een plaats ingeruimd. Een plaats in de voorhoede zelfs, want het is een van de landen waarmee het Duurzame-Ontwikkelingsverdrag (dov) is gesloten. Hierover gaat het nu volgende stuk van René van der Duim en Jan Philipsen, beiden deelnemers in het technisch comité dat de ontwikkelingen van het toerisme binnen het dov begeleidt. Zij zijn als universitair docent verbonden aan de werkgroep Recreatie en Toerisme van de Landbouw Universiteit Wageningen.

Frans de Man

Toerisme in Costa Rica

In de laatste tien jaar is het toerisme in Costa Rica explosief gegroeid. Het aantal internationale aankomsten verdrievoudigde tussen 1985 en 1994 van 260000 tot 761500. Ook werd het herkomstgebied van toeristen naar Costa Rica steeds groter. Tot 1989 kwamen de meeste toeristen uit Centraal-Amerika. Vanaf 1989 werden Noord-Amerikaanse landen (vooral de Verenigde Staten) en Europa belangrijker. In 1994 kwam al eenderde van alle toeristen uit de Verenigde Staten. Nederland neemt nog maar een bescheiden plaats in, maar het aantal Nederlandse toeristen steeg tussen 1991 en 1994 van 6700 tot meer dan 10000.

Costaricaanse en Nederlandse zoektocht naar de relatie tussen toerisme en duurzame ontwikkeling

Drs. V. R. van der Duim en drs. J. F. B. Philipsen

Tijdens DOV-bijeenkomsten tussen Costa Rica en Nederland troffen delegaties uit beide landen elkaar eind september in Nederland. Werkbezoeken aan onder andere de Hoge Veluwe, het Linge-gebied en Zeeland, en een drietal workshops leidde tot het opstellen van een gezamenlijk programma voor 1997 tot en met 2000. Hier volgt een verslag van de belangrijkste conclusies.

Toerisme en het Duurzame- Ontwikkelingsverdrag

In 1994 sloot Nederland met Costa Rica, Benin en Bhutan een Duurzame-Ontwikkelingsverdrag. Het doel van dit bilaterale verdrag is duurzame ontwikkeling, zowel in arme als in rijke landen. Hiermee geven de vier landen aan dat het hun ernst is met de uitvoering van de Verklaring van Rio (VN-conferentie over Milieu en Ontwikkeling) die ze in 1992 mede-ondertekenden. Duurzaamheidsverdragen tussen rijke en arme landen moeten worden gedefinieerd in termen van wederzijdse belangen, rechten en plichten. Het verdrag stoelt dan ook op drie principes: participatie, wederkerigheid en gelijkwaardigheid. De uitwerking van de verdragen vindt plaats aan de hand van thema's. Een van die thema's is toerisme.

In Nederland is de discussie over duurzaam toerisme al een tijdje aan de gang. Rapporten van de Raad voor Natuurbeheer, de Raad voor Openluchtrecreatie en de zogenaamde 'Groeneveld'-bijeenkomsten, georganiseerd door de initiatiefgroep Uitgaand Toerisme en Milieu, zijn slechts enkele illustraties van een proces waarin de grenzen van de toeristische groei – weliswaar nog enigszins schoorvoetend – worden afgetast.

In Costa Rica woedt de discussie al een tijdje langer. Een explosieve groei van het toerisme heeft geleid tot milieuproblemen, sociale spanningen en een groeiende dominantie van buitenlandse investeerders.

Vooraf Costaricaanse non-gouvernementele organisaties (NGO's) proberen het Duurzame-Ontwikkelingsverdrag te gebruiken als hefboom voor de belangen van de lokale bevolking (boeren, kleinschalige ondernemers enzovoort). Het recente bezoek aan Nederland bood hun daartoe een goede kans.

Participatie, gelijkheid en wederkerigheid

Duurzame ontwikkeling is niet alleen iets van de overheid, maar van de hele samenleving. Daarom staat in het DOV het principe van participatie centraal. Alle maatschappelijke geledingen dienen hun bijdrage te leveren: bedrijfsleven, NGO's, onderwijsinstellingen en de overheid. Zowel in Nederland als in Costa Rica zijn nu technische comités gevormd, waarin deze vier sectoren zoveel mogelijk participeren (zie kadertekst Het technisch comité Toerisme). In de Nederlandse werkgroep zijn het bedrijfsleven en de overheid nog ondervertegenwoordigd. De studiebijeenkomst op de eerste dag van het werkbezoek bood de overheid (onder andere het ministerie van LNV) en het bedrijfsleven (onder andere de KLM) de gelegenheid om nader bij het DOV te worden betrokken. In Costa Rica waren tot nu toe vooral de NGO's ondervertegenwoordigd. Een belangrijk resultaat van het werkbezoek van de Costaricaanse delegatie was de uitwisseling van ideeën tussen de vier sectoren. Waren de NGO's op de eerste bijeenkomst in San José (zie hiervoor Recreatie & Toerisme, februari 1996) nog afwezig, deze keer drukten ze een belangrijke stempel op het werkbezoek.

Aan de principes van gelijkheid en wederkerigheid werd invulling gegeven door tijdens werkbezoeken ook problemen rond duurzame ontwikkeling en toerisme in Nederland voor het voetlicht te brengen. Door middel van bezoeken aan onder meer de Hoge Veluwe, de Posbank en

Zeeland werden problemen op het gebied van mobiliteit, toerisme en natuurbescherming, en toerisme en plattelandsvernieuwing aan de orde gesteld. Vooral het beheer van nationale parken riep veel discussie op. Voor sommige Costaricanen, voor wie het behoud van tropisch bos centraal staat, is de gereconstrueerde Nederlandse natuur een schrikbeeld.

Drie thema's

Het hoofddoel van het werkbezoek was het opstellen van een programma van gezamenlijke activiteiten voor de periode 1997 tot en met 2000. Al snel werd duidelijk dat hieraan een discussie over prioriteiten vooraf zou moeten gaan. Overleg in de afgelopen twee jaar heeft steeds weer geleid tot een waslijst aan wensen en kleine projecten. Daarom werd besloten in de komende vier jaar de aandacht te vestigen op drie thema's:

- 1 toerisme en plattelandsvernieuwing
- 2 professionalisering
- 3 duurzaamheidsindicatoren en certificering

Zowel in Nederland als in Costa Rica vindt een proces van plattelandsvernieuwing plaats en in

beide landen wordt daarbij nadrukkelijk in de richting van het toerisme gekeken; als (aanvullend) middel van bestaan of als legitimatie voor de ontwikkeling van de natuur en het landschap. Vooral in het Costaricaanse geval is daarbij van groot belang ervoor te zorgen dat projecten op lokaal of regionaal niveau aansluiten bij (inter-)nationale toeristische ontwikkelingen.

Alhoewel de ontwikkeling van toerisme in Nederland een veel langere historie kent dan in Costa Rica, is ook in Nederland de professionalisering van toerisme nog relatief nieuw en in ieder geval verre van voltooid. In Costa Rica is sprake van een chaotische ontwikkeling in het toeristisch onderwijs en het volstrekt ontbreken van een goed functionerende kennis- en informatiestructuur. Voor de hand liggend is dan ook om in het kader van het DOV bij de verdere uitbouw van onderwijs, onderzoek en informatievergaring en -verspreiding, nauw samen te werken.

Het ICT (vergelijkbaar met het NBT: Nationaal Bureau voor Toerisme) is druk doende duurzaamheidsindicatoren en een certificeringssysteem voor

Ecotoerisme in Costa Rica

Costa Rica wordt vaak omschreven als de bakermat voor 'ecotoerisme', maar ook in Costa Rica lijkt ecotoerisme tot nu toe minder 'eco' te zijn dan velen willen doen geloven. Het toerisme levert inmiddels ontegenzeggelijk een aanzienlijke en onmisbare financiële bijdrage aan de instandhouding van nationale parken en particuliere natuurreservaten. In die zin heeft ecotoerisme in belangrijke mate bijgedragen aan het terugdringen van de grootschalige ontbossing, die sinds de jaren vijftig geleid heeft tot het verdwijnen van zo'n tweederde van het tropisch bos in Costa Rica. Daar staat tegenover dat toeristische ontwikkelingen in de directe omgeving van deze natuurgebieden zorgwekkende negatieve effecten hebben op de natuur en het milieu. Deze effecten kunnen vooral door het ontbreken van effectieve ruimtelijke ordening en wetgeving onvoldoende worden bestreden.

De Costaricaanse overheid blijkt vooralsnog niet eenduidig voor ecotoerisme te kiezen. Daarnaast worden traditionele vormen van zon-, zee- en strandtoerisme tot ontwikkeling gebracht om economische baten van korte termijn veilig te stellen. Maar selectieve werving van bepaalde doelgroepen blijkt meer een wensdroom dan praktisch te zijn. De inkomsten

uit ecotoerisme komen bovendien nog onvoldoende ten goede aan de lokale bevolking. De toerisme-industrie is inmiddels voor een groot deel in handen van buitenlandse ondernemers. Ook wordt de lokale bevolking veel te weinig betrokken in besluitvorming over nationale parken. Hierdoor ontbreekt vaak de emotionele en economische basis om zich in te zetten voor de instandhouding hiervan.

Dat niet alle ontwikkelingen in Costa Rica binnen ons begrip van ecotoerisme vallen, wordt verduidelijkt in het artikel 'Costaricaanse zoektocht naar duurzaam toerisme' in het Wagenings Universiteitsblad: 'Een treffende illustratie is het omstreden plan voor het Papagayo-schiereiland aan de Pacifische kust. Daar verrijst hét toeristische centrum van Costa Rica met golfbanen en luxe hotels met vierentwintigduizend bedden; een verdubbeling van het totale beddenbestand. In dit megaproject heeft het ministerie voor het eerst nadrukkelijk de planning begeleid. Door aanhoudende protesten van de lokale bevolking en de milieubeweging over het verlies van cultuur- en natuurwaarden moest het ministerie voortdurend de eisen rond bijvoorbeeld horizonvervuiling en afvalwaterzuivering aanscherpen. Het project liep fikse vertraging op en blijft een steen des aanstoots.'

toerisme op te stellen. Voorkomen moet worden dat het wiel opnieuw moet worden uitgevonden. Bovendien moet de certificering aansluiten bij internationale standaarden of internationale erkenning krijgen. Daarom is besloten tot nauwe samenwerking met een aantal Nederlandse organisaties, teneinde DOV-activiteiten op dit terrein te coördineren.

Resultaten

In de laatste drie jaar zijn in het kader van het DOV op het gebied van duurzaam toerisme al enkele belangrijke resultaten geboekt. Door wederzijdse werkbezoeken is een communicatiestructuur ontstaan en een schat aan ervaringen uitgewisseld. Ten slotte is nu een programma voor de komende vier jaar opgesteld. Via de uitvoering van concrete projecten, die gericht zijn op de problematiek in beide landen, kan nu verder gewerkt worden en wellicht een bijdrage geleverd worden aan het gemeenschappelijke doel: duurzame ontwikkeling.

Literatuur

Duim, V. R. van der en Philipsen, J., 'Hoe 'eco' is ecotoerisme?'. In: *Derde Wereld*, 15 (1), 59–71, 1996.

Leiden, G. van (1995). *The Economic Importance of Tourism in Costa Rica*. Doctoraalscriptie Landbouw Universiteit Wageningen.

'Costaricaanse zoektocht naar duurzaam toerisme', *Wageningen Universiteitsblad*, oktober 1996, Landbouw Universiteit Wageningen.

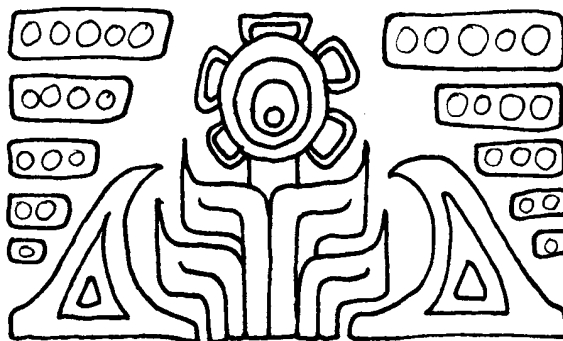
Het technisch comité Toerisme

In het Nederlandse technisch comité Toerisme participeren op dit moment onder meer de Stichting Toerisme & Recreatie AVN, het NCDO, Both Ends, de Stichting Retour, ECEAT, SNP Naturreizen, de NHTV en de LUW. Afstemming en overleg vindt onder andere plaats met de NCDO-werkgroep Duurzaam Toerisme en de initiatiefgroep Uitgaand Toerisme en Milieu. Het hoofddoel van de werkgroep is het zorgdragen voor een evenwichtige inbreng van de belangen op het terrein van toerisme binnen het DOV tussen Nederland en Costa Rica. Organisaties die hieraan een bijdrage willen leveren, danwel aan de uitwerking van genoemde drie thema's, kunnen zich melden bij de redactie.

Duurzame-Ontwikkelingsverdragen

In het blad *Internationale Samenwerking*, een uitgave van de directie Voorlichting Ontwikkelingssamenwerking van het ministerie van Buitenlandse Zaken, wordt het Duurzame-Ontwikkelingsverdrag met Costa Rica als volgt uitgelegd:

'Nederland heeft Duurzame-Ontwikkelingsverdragen gesloten met Costa Rica, Bhutan en Benin. Deze landen willen duurzame ontwikkeling bevorderen op basis van wederkerigheid en gelijkwaardigheid. Onlangs hechtte de Eerste Kamer haar goedkeuring aan de verdragen. De nieuwe samenwerking gaat ervanuit dat landen van elkaar kunnen leren. In een intensieve dialoog moeten ontwikkelingslanden en rijke landen elkaar kunnen aanspreken op hun zwakke punten en leren van elkaars sterke kanten. Een ander onderdeel van de verdragen is dat de ontwikkelingslanden meer geld moeten krijgen in ruil voor het in stand houden van hun tropische bossen en biodiversiteit. Participatie speelt een belangrijke rol in de verdragen. In Costa Rica zijn ruim vierhonderd basisorganisaties en maatschappelijke groeperingen bij het verdrag betrokken. Voorlopig richt de samenwerking zich op duurzame landbouw, het beheer van natuurlijke hulpbronnen (biodiversiteit en ecotoerisme), industrie/energie, stedelijke ontwikkeling en afvalproblematiek. Dat heeft geleid tot zeer diverse projecten. Zo wordt bijvoorbeeld de indiaanse bevolking in het zuiden van Costa Rica gesteund: bescherming van het milieu en de introductie van duurzame landbouwmethoden op het schiereiland Nicoya en hulp aan arme bevolkingsgroepen in de provincie Heredia. Verder is er veel aandacht voor onderwijs op het platteland en voor samenwerking met universiteiten. Ook wordt hulp geboden bij irrigatie en waterprojecten. In de hoofdstad San José wordt gewerkt aan de bevordering van de werkgelegenheid, de gezondheid en het milieu. De verdragen worden over vijf jaar geëvalueerd.'

In het kort Nieuws, feiten en meningen

St. Lucia, Zuid-Afrika. De lokale bevolking heeft geen stem

Onder het motto 'Red St. Lucia' hebben tweehonderd milieu- en natuurbeschermingsorganisaties vijf jaar gevochten voor het behoud van de 'wetlands' aan de noordkust van Natal en tegen de komst van het mijnproject van Richard Bay Minerals (RBM). In maart 1996 heeft de regering van Zuid-Afrika dit mijnproject in het duinlandschap rondom het St. Lucia-meer afgewezen.

Als alternatief voor het mijnproject werd voorgesteld het gebied vrij te geven voor ecotoerisme. De gemeenschappen die leven in het Dukuduku-bos, een natuurgebied gelegen in de 'wetlands', zijn minder enthousiast over het resultaat van de strijd van de natuurbeschermers. Zij verwachten niets van het ecotoerisme.

'We weten niet of we van de mijnbouw geprofiteerd zouden hebben en we weten niet of we van het toerisme profiteren; we weten alleen dat er niemand met ons gesproken heeft', aldus een vertegenwoordiger van de dorpsgemeenschap. Oudere mannen en vrouwen herinneren zich nog goed hoe ze in de jaren vijftig uit het door RBM geclaimde gebied werden verjaagd en in het Dukuduku-bos een nieuw, zij het precair, bestaan opbouwden. Tegenwoordig leven ze van bananen en zoete aardappelen, die ze illegaal verbouwen, en van de eveneens verboden jacht en visvangst. Deze, tot de armste gemeenschappen van KwaZulu-Natal behorende, bewoners van het Dukuduku-bos hebben in het verleden alleen maar slechte ervaringen met toerisme en natuurbescherming gehad.

Het Dukuduku-bos – 3500 hectare – geldt als een van de laatste ecosystemen in zijn soort, nadat in het begin van deze eeuw de suikerrietteelt en de houtkap een groot gedeelte van de bossen van deze regio hebben vernietigd. Het bos wordt dan ook met alle middelen beschermd tegen 'illegale' bewoners. De provinciale overheid en politie treden hard op, huizen worden afgebrand, de oogst wordt vernield en mannen en vrouwen worden gearresteerd. Bij een van deze acties kwam zelfs een man om het leven.

In officiële stukken maken de betrokken ministeries (Land Affairs, Water Affairs and Forestry, Tourism, Arts, Culture en Science and Technology) steeds weer duidelijk, hoe belangrijk ze de participatie van de lokale bevolking vinden bij de toekomstige ontwikkeling van ecotoerisme. Helaas staan deze goede bedoelingen lijnrecht tegenover de ervaringen van de bevolking tot dusver. Maar niet alleen de overheid, ook de milieu-organisaties betrekken de lokale bevolking niet bij hun plannen en beslissingen.

Bron: AKTE, juli 1996.

Milieuproject Toerisme en Recreatie in Overijssel

Volgens Pieter Galema, consultant voor het door het ministerie van vrom gesubsidieerde Overijsselse milieuproject Toerisme en Recreatie, liggen milieubelangen en economische belangen van recreatiebedrijven vaak in elkaars verlengde. Een duurzame bedrijfsvoering voorkomt namelijk verspilling en levert op de lange termijn geld op. De natuurlijke omgeving vormt tenslotte de bestaanswaarde van het bedrijf. Daarnaast wordt door steeds meer mensen een milieuvriendelijke bedrijfsvoering verlangd.

Er wordt door recreatiebedrijven echter nog steeds weinig rekening gehouden met milieubelangen, en de investeringen die gemaakt moeten worden, leiden op korte termijn niet tot een hogere omzet.

Welke investeringen of beslissingen voor zowel het bedrijf als het milieu van belang zijn, kan bepaald worden met een zogenaamde 'milieuscan'. Deze bestaat uit drie onderdelen: scheiding en reductie van afval, inventarisatie van energiestromen en het inpassen van het bedrijf in het landschap.

Voor 1996 subsidieert het project Milieu-investeringen in:

- grijswaterinstallaties; waterbesparende aanpassingen aan bijvoorbeeld toiletgebouwen
- zwembadafdekkingen voor buitenbaden
- zonne-energie voor zwembaden; aanpassing zwembadinstallatie
- milieuvriendelijke vervoerssystemen op het bedrijf
- plaatsing tussenmeters

Een ander onderdeel van het milieuproject is milieu- en natuur-educatie voor de gast. Dit gebeurt in samenwerking met Stichting Natuur en Milieu en Stichting Recreatiewerk Overijssel.

Een voorbeeldbedrijf is de Papillon in Denekamp, waarin de renovatie vooral gericht zal worden op een zuinig gebruik van water en energie. Er is een speciale instructieruimte waar collega's ideeën kunnen opdoen. De familie Wassink wil absoluut geen alternatieve camping worden, maar gewoon een camping voor met name gezinnen, waar, net als bij de mensen thuis, spaarzaam met licht en water omgegaan wordt en het afval gescheiden wordt.

Bron: Recreatie 1996.

Professionalisering van reisbegeleiders

Silvia van der Cammen

Een welkome reisgenoot voor velen die georganiseerd op vakantie gaan is de reisbegeleider. Hij is als organisator ter plekke en lost onvoorziene problemen op, zoals problemen met hotels of de communicatie met de plaatselijke bevolking. Maar dat een reisbegeleider zijn vak beheerst, zou de toerist moeten verbazen. De mogelijkheden om zich te kwalificeren en de mogelijkheden om een volwaardige positie op te bouwen, zijn in de toeristische sector helemaal niet vanzelfsprekend. Het ontbreken van arbeidsovereenkomsten, de slechte financiële beloning en het gebrek aan gespecialiseerde opleidingen voor reisbegeleiders kenmerken hun positie. In het toeristische proces is de rol en de functie van de reisbegeleider echter essentieel. Als dit onderkend wordt, zal de functie een 'volwaardige benadering' krijgen.

Welke betekenis heeft de reisbegeleider voor de reiziger, de lokale bevolking en de touroperator? Wat zou een reisbegeleider moeten kunnen om zijn rol te vervullen? En welke activiteiten zijn nodig om van de werkzaamheden van de reisbegeleider een volwaardige functie te maken?

Deze vragen zijn van belang om de positie van reisbegeleiders te verkennen, niet alleen voor de begeleiders zelf, maar voor de toeristische sector in zijn geheel. Door een antwoord te vinden op deze vragen, kan men het succes van het product beter voorspellen en sturen. Daarnaast wordt de expertise die nu alleen bij de reisbegeleider aanwezig is, onderdeel van de organisatie.

Verschillende rollen

De reisbegeleider vervult voor verschillende groepen een rol. Voor de touroperator is hij degene die de ideeën, die aantrekkelijk en uitvoerig in de reisgidsen worden aangeboden, ten

uitvoer brengt. Alles wat de touroperator bedacht en beloofd heeft aan de klant, dient de reisbegeleider tot een succes te maken. De toerist mag niet lastiggevalen worden met problemen ter plekke. Alles moet zó goed verlopen dat de toerist zich in een paradijs waant. Voor de touroperator is de reisbegeleider ook nog eens een 'toetsers'. Alleen de reisbegeleider doet daadwerkelijk ervaring op met de reis en weet hoe de toerist deze ervaart. De informatie die de reisbegeleider mee terugbrengt, geeft de touroperator de mogelijkheid om te beoordelen of de reis in de volgende brochure opgenomen moet worden of niet.

Voor de toerist is de reisbegeleider zo'n beetje de steun en toeverlaat. Hij is – zo denken zij – bekend met het gebied, spreekt de plaatselijke taal en heeft natuurlijk al erg veel ervaring met het begeleiden van groepen en het omgaan met de plaatselijke cultuur. De toerist die met een georganiseerde reis meegaat, heeft bewust gekozen voor begeleiding en legt zijn lot, of in ieder geval het slagen van zijn vakantie, in handen van de reisbegeleider. Voor de lokale bevolking in de Derde Wereld vervult de reisbegeleider een speciale rol. Hij brengt mensen uit een andere cultuur met hen

in aanraking. De manier waarop dat tot stand komt, is van invloed op de beeldvorming die de lokale bevolking in de Derde Wereld ontwikkelt ten aanzien van het Westen.

Daarnaast kan de reisbegeleider voor de Derde Wereld als een boodschapper fungeren. Hij ziet met eigen ogen wat er gebeurt en komt op plekken waar geen televisieploeg ooit zal komen. De reisbegeleider zou in eigen land een stem kunnen zijn van de lokale bevolking in de Derde Wereld. Hiermee kan hij een maatschappelijke functie vervullen.

De kwalificaties die de reisbegeleider in de Derde Wereld nodig heeft, kunnen afgeleid worden uit deze verschillende rollen. Het blijkt dat hij niet alleen de taal moet spreken, maar ook kennis moet hebben van de geografie, van de geschiedenis en van de cultuur in het bestemmingsland. Hij dient op de hoogte te zijn van de reisschema's om organisatorisch en inhoudelijk voor een soepel reisverloop te zorgen. Hij moet zich ook bewust zijn van zijn eigen positie en van de invloed die hij heeft, kennis hebben van problemen die zich kunnen voordoen bij interculturele ontmoetingen en weet hebben van de ontwikkelingsproblematiek. Daarnaast dient hij alle vaardigheden onder de knie te hebben die horen bij het overbrengen van informatie, het begeleiden van groepen, het in

contact brengen van de verschillende culturen en het elkaar accepteren en respecteren.

De huidige positie van de reisbegeleider

De maatschappij of een organisatie doet investeringen om de beoefenaars van een bepaalde functie op een hoogwaardig niveau te krijgen en te houden. Hiervoor worden beroepsopleidingen opgezet en cursussen en trainingen ontwikkeld die de beoefenaar op het gewenste niveau houdt. De beloning voor een functie in geld of in goede secundaire arbeidsvoorwaarden is zodanig dat de werknemer het gevoel heeft gewaardeerd te worden en zich verbonden voelt met de organisatie. Er wordt geïnvesteerd in de werknemer in de hoop dat deze met de organisatie meedenkt en de expertise van de organisatie mee kan uitbouwen. Kijk maar eens naar functies in de technische sector of in de grafische sector. Deze sectoren geven aan dat een hoge vooropleiding niet noodzakelijk is. Voor de reisbegeleider gaat echter niets van dit alles op. Er is geen reguliere opleiding in Nederland die reisbegeleiders volledig voorbereidt op hun rol. De reisbegeleider kan cursussen volgen die door de werkgever worden georganiseerd, maar hij is dat niet verplicht en hij moet ze zelf betalen. Een gebrek aan de juiste kwalificaties wordt voor de meeste functies in de maatschappij

onacceptabel geacht. Zo laten we niemand een drukpers bedienen als hij daar geen opleiding voor heeft gevolgd en een kok zal een ziekenhuispatiënt geen injecties mogen geven. Maar we sturen een reisbegeleider wel naar een – voor hem soms onbekend – land met een hele groep toeristen, zonder een EHBO-opleiding en niet wetend hoe hij in panieksituaties op de omgeving of op de toerist zal reageren. Als de toerist, die veel geld betaalt voor een georganiseerde reis naar de Derde Wereld, dit zou weten, zou dat erg vervelend zijn voor de omzetcijfers van de touroperator.

De reisbegeleiders die een 'normaal' arbeidscontract hebben met hun werkgever zijn op één hand te tellen en zelfs de beloning, die dat wellicht had kunnen compenseren, laat te wensen over. Te veel touroperators spelen in op het feit dat velen graag willen reizen en een gevoel van onafhankelijkheid willen houden. Op den duur wil een reisbegeleider echter een zeker bestaan opbouwen. De enige mogelijkheid om dat te doen, is door afscheid te nemen van het vak en de sector, waarbij de reisbegeleider al zijn verworven deskundigheid en ervaring meeneemt.

De huidige situatie is dat veel mensen uit liefde voor het reizen of voor een land, én vanuit een werkloosheidsituatie, als een tijdelijke activiteit kiezen voor het begeleiden van reizen naar de Derde Wereld. Terwijl een aantal het vak zeker voor langere tijd zou willen uitvoeren, noopt de behoefte aan meer zekerheid en continuïteit hen uiteindelijk tot de keuze voor een ander vak. De touroperator verliest expertise en de reisbegeleider moet een nieuwe reden van bestaan zoeken. Een ongewenste situatie voor beide partijen. Hoe kan dat anders?

De toekomstige positie van de reisbegeleider

Binnen de ontwikkelingen die in de toeristische sector gaande zijn omtrent professionalisering, moet in ieder geval ook een plaats gegeven worden aan de reisbegeleider. Professionalisering bestaat uit een aantal fasen en heeft belangrijke gevolgen voor verschillende groepen. De eerste, en dat ziet men nu ook in de toeristische sector, is het indelen van alle werkzaamheden in functies en het ontwikkelen van volwaardige opleidingen die

een maatschappelijke legitimering krijgen. De sector wordt op deze wijze verzekerd van kwaliteit. De buitenwereld kan de kwaliteit beoordelen doordat een en ander in standaarden wordt uitgedrukt en degene die de opleiding heeft gevolgd, kan met recht zeggen dat hij of zij de kwalificaties bezit om de functie uit te oefenen. Hij kan bovendien de hieraan verbonden financiële eisen stellen. Door deze professionalisering veranderen de machtsverhoudingen, wat belangrijke gevolgen kan hebben voor de positie van de reisbegeleider. Wie kan er nu echter voor zorgen dat er daadwerkelijk iets verandert? Vakbonden kunnen als vertegenwoordiger optreden en het proces initiëren. Slechts zeven procent van alle reisbegeleiders is echter lid van een vakbond. Dit is gemakkelijk te verklaren. Afspraken die vakbonden in bijvoorbeeld CAO's vastleggen, gelden alleen voor werknemers met een arbeidsovereenkomst. Maar reisbegeleiders hebben meestal geen arbeidsovereenkomst!

Reisbegeleiders zouden zichzelf moeten organiseren om hun positie te versterken. Ook al zijn ze ontevreden, hun arbeidsomstandigheden (in het buitenland werken, geen contact met collega's), de diversiteit in hun achtergrond en de gedachte dat het toch een tijdelijke aangelegenheid is, weerhoudt hen er nog steeds van die ontevredenheid in handelingen om te zetten. Professionalisering is van belang voor alle partijen. Wellicht kunnen vakbonden en werkgevers het voortouw nemen. Dat doen ze tenslotte ook met andere functies.

Silvia van der Cammen is sociaal pedagoog en beroepskeuzeadviseur en heeft zich gespecialiseerd in het opleiden van volwassenen binnen arbeidsorganisaties. Zij is projectleider van een omscholingsproject voor hoger opgeleiden en medewerker en bestuurslid van de stichting Retour. Voor Retour heeft zij onderzoek gedaan naar de participatie van Maasai-vrouwen in een toeristisch project en het eerste bezoek van toeristen aan deze Maasai gecoördineerd. Vorig jaar heeft zij een studie afgerond naar het profiel van de reisbegeleider in de Derde Wereld vanuit het perspectief van verantwoord toerisme.

Het toerisme-initiatief 'Waza Logone'

Henri Smits

De zon doet de lucht trillen boven de stoffige vlakte en er ontstaat een glinstering op het water. Niettemin zal het nog twee maanden duren voordat er echt water in de vloedvlakte staat. Vorige week was het meer dan vijftig graden in Maroua, een stad in het uiterste noorden van Kameroen. In eethuisjes werd het verhaal verteld van een moeder die wanhopig werd van haar krijsende kind dat niet kon slapen vanwege de hitte. Ten einde raad stopte ze het kind in de koelkast. 's Avonds bij het eten vroeg haar echtgenoot een glas water en vond ze het half bevroren kind terug. Aan verhalen geen gebrek in een land waar analfabetisme normaal is en je lang moet zoeken naar een goed boek.

De zandweg waarover we rijden, voert door kleine dorpjes met ronde hutten van stro waarop kalebassen liggen te drogen. Mannen in Arabische kledij, de halabia, liggen beschut onder bomen of afdakjes. Hier en daar wordt ten teken van groet loom een hand opgestoken. We stoppen in een groter dorp voor wat gegrild geitenvlees en mierzoete thee in plastic mokken. Het is net tijd voor het gebed. Vlak voor ons beweegt een golf ruggen op en neer op een gedempt Alah Akhbar. Aan de rand van het nationale park Waza Logone raken we de weg kwijt in de wirwar van 'dirt-roads'. Onze aandacht wordt opgeëist door hoenders die in groepjes voor de auto uitrennen. Pintade, de Franse naam voor het domme hoen met

het kleine kopje, wordt ook gebruikt als bijnaam voor ambtenaren. Nadat we onbedoeld een groep gazellen opschrikken, vinden we bij toeval de weg naar Niywadji.

De dam

De Maga-dam, geconstrueerd aan het eind van de jaren zeventig om rijstvelden te bevoeien, stokte de watertoevoer naar de vlodvlakte waarin het Waza-park ligt. De teruglopende neerslag in de Sahelzone zorgde voor verdere verdroging. Een enorm gebied van achtduizend vierkante kilometer dat voorheen jaarlijks overstromde, viel droog. De gevolgen van deze grootschalige verandering waren niet voorzien.

Vissers zagen hun visgronden droogvallen en verlieten het gebied of werden afhankelijk van landbouw. Veetelers moesten op zoek naar nieuwe weidegronden in overvolle gebieden. De spanningen liepen op door de toenemende druk op de schaarse gronden. Plagen van sprinkhanen en graanetende vogels verslechterden de situatie.

De druk op het Waza-park werd ook steeds groter. Graasgronden verarmden en antilopensoorten verlieten het park, waardoor deze gevoeliger werden voor stropers. De roofdieren die de antilopen volgden, vergrootten de problemen door ook op het vee te gaan jagen. Van diverse soorten wilde dieren gingen de aantallen drastisch achteruit. De situatie in de vlodvlakte werd onhoudbaar voor mens en dier.

Dijkdoorbraak

Halverwege de jaren tachtig trokken wetenschappers en natuurbeschermers aan de bel; de situatie voor de bewoners en de natuur in de vlodvlakte

was onhoudbaar geworden. DGIS-Nederland (Directoraat Generaal Internationale Samenwerking) subsidieerde een groot onderzoek naar de mogelijkheden om de productiviteit en biodiversiteit van de vlodvlakte te herstellen en om een duurzaam beheer mogelijk te maken.

In 1991 leidde een overeenkomst tussen de overheid van Kameroen en IUCN (International Union for Conservation of Nature) tot het begin van het Waza Logone Project. Activiteiten van het project behelzen studies naar de economische en ecologische relaties tussen de bewoners en het wild in de vlodvlakte, kaderopleidingen, voorlichting aan de lokale bevolking et cetera. Al snel werd duidelijk dat een terugkeer naar de oorspronkelijke situatie met regelmatige overstromingen noodzakelijk was om het ecologisch evenwicht te herstellen.

In augustus 1994 was het zover: een dijk werd doorgebroken en onder algemene instemming van de bewoners stroomde, voor het eerst in bijna

Tchede

We rijden van het dorpje Niywadji naar het dorpje Tchede. Tijdens deze twee uur durende tocht passeren we tweemaal een taalgrens. De etnische verscheidenheid in dit deel van Kameroen is enorm. Meer dan zestig volkeren handhaven deels een eigen architectuur, eigen kleding en eigen gebruiken. Voorzichtig doorkruisen we de visgrachten rond het terpdorp Tchede. Een twintigtal lemen huizen ligt dicht opeengepakt op een heuveltje dat nauwelijks vijf meter boven de omgeving uitsteekt. De hoge muren die de huizen verbinden, geven het dorp een weinig toegankelijke aanblik. Op sommige plaatsen zijn nog de resten te zien van een lemen muur die men in vroeger tijden liet bouwen om slavenhandelaars uit het dorp te weren.

Als de vlodvlakte zich in de regentijd vult, is het dorp een eenzaam eiland, omgeven door visrijke wateren. Nu de vlakte is drooggevallen, vist een deel van de mannen met speren en netten in kunstmatige 'mares' die op enkele kilometers afstand van het dorp liggen. Anderen hurken in de 'avondkoelte' van dertig graden bijeen op een stoffige zandplaat, om de jeugd een voetbaloorlog te zien uitvechten met een naburig dorp. Na te zijn ingekwartierd in het gastenverblijf van de chef, wachten we op de binnenplaats voor de hut, waar het monotone gehamer klinkt van houten vijzels waarmee gierst wordt fijngeslagen.

twee decennia, een gedeelte van de vloedvlakte vol. Mensen die ver buiten het projectgebied wonen, kwamen op het hoofdkwartier in Maroua bedanken voor de verbeterde visvangst.

Toerisme in Waza Logone

Op uitnodiging van IUCN onderzocht de stichting Retour in het voorjaar van 1996 de mogelijkheden voor verantwoord toerisme in het gebied van het Waza Logone Project. Ontwikkelingen op het gebied van toerisme gaan deel uitmaken van het 'eco development program', een programma dat duurzame ontwikkelingen in het gebied mogelijk maakt ten bate van de lokale bevolking en waarbij natuurbescherming en duurzaam gebruik van natuurlijke hulpbronnen centraal staan.

Het nationale park Waza, dat binnen het projectgebied ligt, geldt op dit moment als een belangrijke trekpleister voor toeristen. Het is een van de meest soortenrijke en meest toegankelijke parken van West-Afrika. Meer dan vierduizend toeristen bezoeken jaarlijks het savannepark voor de grote

kuddes olifanten, giraffes, leeuwen, antilopen, apen en vele vogelsoorten.

De dorpelingen in het gebied hebben nauwelijks profijt van het park. Integendeel, bij de oprichting van het park moest een aantal dorpen verdwijnen en het park is nog steeds verboden gebied.

Natuurlijke hulpbronnen als hout, water en vegetatie mogen van overheidswege niet meer worden gebruikt, terwijl de dieren uit het park schade

Niywadji

De Peul zijn veetelers sinds mensenheugenis. Ergens in het schimmige verleden van Afrika zijn ze vanuit Ethiopië naar Mauretanië getrokken en vandaaruit weer oostelijk naar Kameroen. Het is een van de volkeren, gehard door de Sahara, die de Bantoe-bewoners van Afrika naar het zuiden verdrongen en de Islam verspreidden. De vriendelijke, lange gezichten in het hutje van chef Bakir van Niywadji lijken deze geschiedenis van ruige nomaden enigzins te ontcrachten. Met belangstelling informeert de 'raad' van de chef naar het doel van onze komst.

Jaap Kok, al jaren werkzaam in West-Afrika voor snv (Nederlandse ontwikkelingsorganisatie) en nu betrokken bij het Waza Logone Project, beschrijft de inspanningen die men zich getroost om de situatie voor de veetelers te verbeteren. Zo nu en dan levert de vertaling van de twee tolken problemen op en worden we ongelovig aangekeken. Als het onderwerp toerisme wordt aangeroerd, is er verwarring. Men kent de toerist als verwende bezoeker van het 'Campement de Waza'; een hotel met zwembad, veertig kilometer verderop. En die toerist komt natuurlijk voor de leeuwen, olifanten en giraffes van het Waza Park. Natuurlijk, het dorp brengt offers voor het park en wil graag meeprofiteren van toerisme. Maar de wereld van het internationale toerisme staat mijlenver van de dorpsbewoners en de twijfels zijn groot.

Wat vinden toeristen nou eigenlijk van een armoedig dorp zonder electriciteit? En hoe komen mensen in het Westen ooit te weten dat een dorp als Niywadji bestaat? De volgende dag voert Saleh, de natuurkenner van het dorp, me naar de graasvlakte Aboli. Sinds het Waza-park verboden terrein is voor de dorpelingen, kunnen ze hun kuddes alleen nog in Aboli drenken. Vele opgedroogde putten verraden het dalen van het grondwaterpeil. Rond een vijftien meter diepe put zit een groep Tchadeeërs grasmatten te vlechten. Met een lang touw en een emmertje laten ze zien dat er nog een beetje water in de put zit. De regens van juli moeten de situatie verbeteren. 'In s'Allah', zucht Saleh.

aanrichten aan de gewassen en het vee in de directe omgeving van het park.

Ook het toerisme bracht de dorpingen niet wat ze ervan verwachtten. De bezoekers verlaten de streek na een bezoek aan het Waza-park meestal snel, zonder oog te hebben voor de culturele verscheidenheid van het gebied en de gastvrijheid van de bewoners. Dit is grotendeels te wijten aan onbekendheid; in reisgidsen wordt niet gerept over dit gebied. Daarnaast moeten touroperators gehaast verder met groepen, omdat de regenwouden van het zuiden nog op het programma prijken.

Retour wil in samenwerking met de dorpingen en het Waza Logone Project in de komende jaren een aanbod ontwikkelen dat geïnteresseerden een indruk geeft van het dorpsleven in Noord-Kameroen. Overnachtingen in de dorpjes, wandelingen

langs de rand van het Waza-park en gezamenlijke activiteiten met dorpingen behoren tot de mogelijkheden. Voorlopig is een beperkt programma in twee dorpjes opgenomen in het Kameroen-programma van de Nederlandse touroperator SNP Naturreizen.

Ervaringen van het eerste bezoek in december 1996 zullen bepalend zijn voor de vraag in welke omvang en vorm het initiatief zal worden voortgezet. De inwoners van de dorpjes Niywadi en Tchede zijn intussen enthousiast aan de slag gegaan met de bouw van traditionele hutten voor de bezoekers. De komst van de regen is even niet meer het hoofdthema op het dorpsplein...

In de volgende Montezuma berichten we over het bezoek dat een groep toeristen in november 1996 aan de dorpjes heeft gebracht.

In het kort Nieuws, feiten en meningen

Opmerkelijk

In *DIT*, een onafhankelijk veertiendaags vaktijdschrift voor de toeristische wereld in Nederland, België, de Nederlandse Antillen en Suriname staat een rubriek genaamd 'Reisagent 007'. Hierin wordt door een geheime werknemer van een reisbureau commentaar geleverd op wat er gebeurt in de branche.

In de *DIT* van 5 september wordt gereageerd op de verklaring van de ANVR (Algemeen Nederlands Verbond van Reisonderningen), waarin men pleit tegen het organiseren van zogenaamde kinderseksreizen en waarin een gedragscode wordt opgesteld. Het commentaar gaat ervanuit dat er natuurlijk niemand voor kinderporno of kinderseksreizen is en dat het voor de ANVR wel erg makkelijk scoren was, meeliftend op de publiciteit rond het Belgische zedenschandaal.

Hoewel hij het standpunt van de ANVR van harte toejuichte, vroeg geheimagent 007 zich af hoe de ANVR een dergelijke gedragscode zou gaan uitvoeren? En hij vreesde dat deze weinig zou bijdragen tot de daadwerkelijke uitbanning van dit soort excessen.

Een ietwat flauwe redenering; natuurlijk is een gedragscode niet genoeg. De ANVR geeft daarmee echter wel richting aan een discussie die tot voor kort in de reiswereld absoluut niet gevoerd kon worden. En de ANVR laat het vooralsnog niet bij een gedragscode. Elders in dit blad staat wat de ANVR nog meer onderneemt.

DIT's 007 geeft zelf niet aan wat de reisbranche dan wél kan doen om deze excessen te voorkomen (terwijl deze branche aan de reis, het vervoer, het onderdak en het eten van seksreizigers verdient). Daarom volgen hier nog wat suggesties.

Touroperators zouden kunnen afspreken dat ze alleen maar zaken doen met hotels, restaurants en lokale vervoerders die zich verre houden van misbruik van kinderen en die dat in hun contracten hebben vastgelegd. Baliepersoneel hier, maar vooral reisleiders ter plekke, zouden getraind kunnen worden in het informeren van toeristen over kinderprostitutie en de gevolgen daarvan. Ook zouden zij een signalerende functie kunnen hebben ten aanzien van plaatsen en gelegenheden waar kinderprostitutie plaatsvindt. Zij zouden deze plaatsen kunnen melden bij hun reisorganisaties. Bij hun rondleidingen zouden dit soort plekken vervolgens gemeden moeten worden. In hun brochures en reclamemateriaal zouden touroperators, reisorganisaties en reisbureaus iets kunnen opnemen over kinderprostitutie en de gevolgen voor de slachtoffers en de daders.

Kortom, er is genoeg te doen wat direct resultaat kan opleveren en makkelijk controleerbaar is. Dat iedere reiziger daarnaast zijn eigen verantwoordelijkheid heeft, spreekt voor zich.

Bron: DIT, september 1996, Retour.

Echte indianen dragen toch veren?

Alexander van den Wall Bake

Toerisme, de snelst groeiende industrie ter wereld is in vele ogen een schone bezigheid. Zonder dat je zwaar verontreinigde afvalstoffen in het milieu brengt, draag je als toerist een steentje bij aan de ontwikkeling van de plek waar je je vakantie doorbrengt. Maar dat is niet eens het mooiste van toerisme; het blijkt meestal nog leuk te zijn ook!

Elk jaar weer wordt je licht verlegen van de talrijke brochures die smeken om jouw komst. De wereld ligt aan je voeten. België, Griekenland, Ecuador of Zimbabwe; overal zijn de stranden even zonnig en

is de bevolking even vriendelijk. Je vraagt je af waarom je in hemelsnaam niet dáár geboren bent. Dit zonnige plaatje van toerisme is echter al jaren achterhaald. Al aan het einde van de vorige eeuw, toen het reizen slechts voor een kleine en rijke elite was weggelegd, waren er kritische stemmen te horen. Hun klacht was gemeenschappelijk: doordat Jan en Alleman ging reizen, vielen onbedorven paradijzen aan verloedering ten prooi.

In de jaren zestig van de twintigste eeuw laaide de discussie over toerisme hoog op, aangezien er veel meer mensen gingen reizen. Zo komt er plots aandacht voor de gevolgen van toerisme; rozengeur en maneschijn blijken kommer en kwel te zijn. Maar ondanks de vele alarmerende rapporten blijft de stroom toeristen groeien.

Men is het er zo langzamerhand wel over eens dat toerisme negatieve kanten heeft. Maar wie draagt daar de verantwoordelijkheid voor? Zonder erkenning van de ethische verantwoordelijkheid voor de negatieve aspecten van toerisme, zullen de betreffende partijen nooit (preventieve) maatregelen nemen.

In de strijd voor deze verantwoordelijkheid dingen vier partijen mee: de lokale bevolking, de toeristen, de touroperators en de organisaties die investeren in grote toeristische complexen. Bovendien is er nog de lokale overheid. Deze heeft echter een nogal dubieuze rol: de lokale overheid is een orgaan met macht en kan derhalve de ontwikkeling van toerisme stimuleren of juist afremmen.

De lokale overheden baseren hun beslissingen echter op informatie die voornamelijk wordt aangeleverd door de organisaties die willen investeren in het toerisme, en daardoor erg eenzijdig is. Wie

de 'sterkere' partij is en de verantwoording over de 'zwakkere' draagt, is per situatie verschillend.

In dit essay wordt geprobeerd een antwoord te geven op de vraag: 'Wie draagt de ethische verantwoordelijkheid voor de negatieve aspecten van toerisme?'. Om het onderwerp enigszins af te bakenen, wordt er alleen gekeken naar de negatieve aspecten in cultureel-antropologische zin.

Om bovenstaande vraag te kunnen beantwoorden, zijn twee dorpjes in Zuid-Amerika met elkaar vergeleken: San Pedro de Atacama in het noorden van Chili en de Indígena-commune (de oorspronkelijke bewoners) op het Isla del Sol in Bolivia. De dorpjes kunnen zonder problemen met elkaar worden vergeleken, omdat ze door dezelfde groep toeristen bezocht worden, omdat beide een vrijwel even oude historie en cultuur hebben en omdat beide in hetzelfde toeristische stadium zitten, namelijk in het ontwikkelingsstadium.

San Pedro de Atacama

San Pedro de Atacama is een klein dorpje gelegen in de Andes op een hoogvlakte van tweeduizend

meter; aan de ene kant ingesloten door vulkanen die hoog boven het pittoreske dorpje uittorenen, aan de andere kant beschermd door een zoutmeer met een oppervlakte van achtduizend vierkante meter en de allerdroogste woestijn ter wereld: de woestijn van Atacama. Dit dorpje is een van de weinige oases in deze unieke woestijn van rotsen zoutformaties, geisers en hier en daar cactussen. De tradities van de inwoners van deze streek reiken al ver voor de komst van Pedro de Valdivia, de 'conquistador' van het gebied. Er zijn Atacameña mummies en overblijfselen van nederzettingen gevonden die meer dan zesduizend jaar oud zijn.

In 1960 werd het eerste hotel in deze Indígena-leefgemeenschap geopend voor archeologen en handelsreizigers. Sinds de val van Pinochet is het echter erg hard gegaan met de ontwikkeling van dit gebied: buiten de al bloeiende mijnbouw kreeg de lokale bevolking ook nog eens te maken met een groeiende stroom toeristen. In het begin van de toeristische groei bleven de meeste bezoeken beperkt tot overdag, wegens het uitblijven van een gedegen (toeristische) infrastructuur. Naast een

gebrek aan slaappleaatsen was er stromend water noch elektriciteit. De Atacameños, die het te druk hadden met het verkrijgen van water- en grondrechten en eerherstel van de zo lang door Pinochet onderdrukte Indígena-identiteit, negeerden de pottenkijkers om te werken aan het herstel van de Atacameña gemeenschap.

Verschillende ondernemers uit de nabij gelegen plaatsen Calama en Antofagasta zagen echter wel brood in het toerisme en gingen over tot de bouw van hotels en restaurantjes in de oude dorpskern. Dit was een doorslaand succes, waardoor het aantal bezoeken aan San Pedro de Atacama zeer snel groeide. Aangetrokken door deze voorspoed investeerden ook steeds meer ondernemers uit de hoofdstad Santiago de Chile in deze groeiemarkt, met alle gevolgen van dien.

In 1995 bezochten dertigduizend bezoekers San Pedro de Atacama. Deze toeristen waren goed voor honderdduizend overnachtingen in de vijftien hotels met een gezamenlijke capaciteit van vierhonderdvijftig bedden en op de vijf campings,

waar elke nacht zeventwintig tentjes kunnen staan. In het jaar 1996 zijn er nog vier hotels bijgebouwd wat de totale capaciteit brengt op vijfhonderdvijftig bedden. Er zijn zestien verschillende restaurantjes en cafés, en twaalf reisbureautjes om alle wensen van de toeristen te behartigen.

Zo'n abrupte verandering in nog geen tien jaar tijd moet verregaande gevolgen hebben voor het gebied en zijn bevolking; iets wat blijkt uit de opvatting van vele Atacameños over toerisme. Deze zien de toevloed van toeristen als de derde onderwerping van hun volk. Eerst waren het de Inca's die de vrede verstoorden, toen namen de conquistadores het roer over en nu zijn het de toeristen die er de dienst uitmaken. De ontwikkeling in San Pedro de Atacama is zeer snel gegaan en gaat ten koste van de oorspronkelijke bevolking: in 1985 was negentig procent van dit dorpje van Indígena-afkomst.

Daarnaast kochten investeerders stukken grond midden in de dorpskern. Hierdoor verdween het rustige leven en zijn vrijwel alle Atacameños naar de 'ayullas' (kleine agrarische vestigingen om een dorpskern heen) verhuisd.

De verantwoordelijken

De eindverantwoordelijkheid moet gezocht worden bij de investerende organisaties. Zij hebben de grond opgekocht en daar hun hotels en restaurants gebouwd. De lokale bevolking kon hier niet veel tegen doen, omdat de lokale overheid de economische activiteiten stimuleerde. De lokale overheid draagt dus ook een verantwoordelijkheid voor de migratie. Natuurlijk is het uiteindelijk de lokale bevolking geweest die zich buiten het dorp ging vestigen. Aangezien dit echter min of meer gedwongen gebeurde (om buiten het bereik van de toeristische kermis te blijven, moesten ze wel verhuizen), is deze verantwoordelijkheid geheel af te schuiven.

De peso's verdwijnen

Het leak-back-effect in San Pedro de Atacama is enorm. Hoewel er weinig wegvloeit naar het buitenland, verdwijnt vrijwel al het geld dat met het toerisme gegenereerd wordt rechtstreeks naar

de grote, omringende plaatsen en de hoofdstad, Santiago de Chile. Doordat de lokale bevolking niet in de horeca en in de reisbureautjes werkt, zijn er geen inkomsten uit arbeid voor de Atacameños. Deze vacatures worden voornamelijk ingevuld door de toeristen (nationaal en internationaal) die blijven plakken in dit pittoreske dorpje. De gehele toeristische infrastructuur is in handen van mensen die in de grote steden wonen, waardoor elke peso winst uit het gebied verdwijnt. Bovendien moeten alle voedingsmiddelen voor de toeristen uit andere streken worden gehaald. Er kan namelijk niet genoeg groeien in de woestijn om de luxe honger van de toeristen te stillen en hun dorst te lessen.

Leak-back-effect

Een gedeelte van de deviezen die het toerisme voor een streek oplevert, vloeit weer weg. Het wordt besteed aan producten of diensten die niet in de regio geproduceerd worden, het komt terecht in bedrijven die hun hoofdzetel elders hebben – zoals multinationale ondernemingen – of het gaat naar banken voor de terugbetalingen van leningen en rente.

Wegens het leak-back-effect en de prijsstijgingen van het levensonderhoud treedt er verarming op. Aangezien de organisaties geen Atacameña personeel in dienst willen nemen, dragen de investeerders ook voor dit aspect de verantwoordelijkheid.

Daarnaast hebben deze organisaties niet de intentie om het verdiende geld te investeren in de regio, met als gevolg dat de Atacameña bevolking er niet van meeprofiteert. Al het verdiende geld gaat regelrecht naar de grote steden waar de investeerders wonen.

De verloren Atacameña cultuur

De authentieke Atacameña cultuur is tijdens de dictatuur van Pinochet vrijwel volledig vernietigd. Pinochet was van mening dat iedere inwoner van zijn land zich als een Chileen moest gedragen. Dit heeft geleid tot de 'chilenificación', de chilenificering van alle Indígena-volken. Het werd verboden om de Indígena-talen te onderwijzen of om in

klederdracht te lopen. Hierdoor is veel van de Atacameña cultuur verloren gegaan.

De Atacameños zijn momenteel druk bezig om de oude taal en cultuur weer over te brengen op de jongere generatie, voordat deze geheel verdwijnen. De jongere generatie is echter ook gevoelig voor het zogenaamde demonstratie-effect. Dit uit zich in het verhoogde aantal alcoholisten en druggebruikers, een versoepelde seksuele omgang en het belangrijk vinden van Chileense statussymbolen, zoals een Ray-Ban-zonnebril.

Demonstratie-effect

Toeristen brengen een levensstijl met zich mee die verschilt van die van de lokale bevolking. Deze kijkt vaak op naar (onderdelen van) die levensstijl en de neiging is dan ook groot om deze te gaan imiteren, bijvoorbeeld in de vorm van druggebruik, kussen in het openbaar of het dragen van Nikes.

Of dit nu voornamelijk te wijten is aan de toeristen of dat het komt door de invloed van de ook in groten getale aanwezige mijnwerkers, is echter niet duidelijk. Maar zeker is dat het toerisme ook aan dit effect bijdraagt. Hiervoor draagt het toerisme dan ook de verantwoordelijkheid.

Ook de lokale bevolking is gedeeltelijk verantwoordelijk voor dit effect. Door het demonstratie-effect te accepteren, zijn zij uiteindelijk zelf degenen die de culturele veranderingen veroorzaken. Aangezien meer dan de helft van de toeristen zelfstandig naar San Pedro de Atacama komt, kan er maar weinig verantwoordelijkheid worden doorgeschoven naar een internationale touroperator. Hiervoor in de plaats moet worden gekeken naar de lokale reisbureaus die de uitstapjes naar de attracties organiseren. Deze reisbureaus proberen zoveel mogelijk spontane contacten met de Atacameños te organiseren, zodat de klant tevreden is.

Etnocentrische verwarring

Ook etnocentrisme is sterk aanwezig. De gemiddelde toerist heeft nog steeds een stereotiep beeld van het Indígena-volk, met alle bijbehorende clichés, zoals de bijna spreekwoordelijke luiheid

van de in kleurrijke poncho-klederdracht gestoken, ongeschoolde, heidense ziel. Het vervelende is dat de toeristen zich ook overeenkomstig hun denkbeelden gaan gedragen en superieur gedrag jegens de Atacameños gaan vertonen. Dit uit zich in het kleineren van de lokale bevolking en soms in buitengewoon ongemanierd gedrag. Deze uitingen van ethnocentrisme leiden tot agressief gedrag van de Atacameños jegens de toeristen.

Ethnocentrisme

Vorm van nationalisme waarbij het eigen volk en de eigen cultuur worden beschouwd als superieur boven andere volken en culturen.

Doordat de Atacameños de toeristen bekijken vanuit hún eigen belevingswereld en dus zeer rijke en grof gemanierde toeristen zien, is de ethnocentrische verwarring compleet.

Net als bij het demonstratie-effect dragen zowel de toerist als de lokale bevolking de verantwoordelijkheid voor het ethnocentrisme. De lokale reisbureaus hebben echter de eindverantwoordelijkheid hiervoor. Zij moeten beide partijen zo goed mogelijk inlichten over wat hun te wachten staat, zodat er zo min mogelijk ethnocentrische misstanden kunnen ontstaan.

Verloedering van cultuur

Verder is er in enige mate sprake van commoditization. De meeste toeristen die San Pedro de Atacama aandoen, zijn op Inca Trail; een route langs de belangrijkste Inca-overblijfselen. En dat is dan ook precies wat de toeristen willen zien: Inca's. Hierdoor wordt er veel 'Atacameña-Inca' kunstnijverheid aangeboden; rechtstreeks geïmporteerd uit Bolivia en Peru! Ook worden er wel kunstnijverheidsproducten door de lokale bevolking gemaakt.

Deze producten zijn gefabriceerd van materialen die van nature al in het gebied aanwezig zijn; namelijk cactushout en witte lava. Deze vorm van kunstnijverheid bedrijven is echter niet typisch Atacameña, aangezien deze twee materialen slechts gebruikt werden voor de bouw van huizen. Het gevolg hiervan is dat de Cactus Columar, de

cactussoort waarvan het hout gebruikt kan worden, in zijn voortbestaan bedreigd wordt.

Bovendien heeft het gebruik van het hout van de Cactus Columar voor de kunstnijverheid tot gevolg dat er te weinig hout overblijft voor de constructie en de restauratie van huizen. De nieuwe, glimmende, golfplaten daken zijn in de zinderende zon even weinig praktisch als authentiek.

De investerende organisaties dragen een deel van de eindverantwoordelijkheid voor de commoditization van de Atacameña cultuur. Deze organisaties importeren souvenirs uit Peru en Bolivia. De Atacameños nemen deze symboliek over in hun eigen handwerk om er zo nog iets aan te verdienen. Bovendien zijn de investerende organisaties verantwoordelijk voor de commoditization in de vorm van de kunstnijverheid, waarbij niet-authentieke materialen worden gebruikt voor de kunstnijverheid.

Commoditization

Door en voor het toerisme worden zaken die voorheen geen economische waarde hadden, tot gebruiksvoorwerpen gemaakt, waaraan vervolgens wél zo'n waarde wordt toegekend (bijvoorbeeld rituele dansen).

De Atacameños zijn begonnen met het maken van deze speciaal voor de toeristen vervaardigde souvenirs op aandringen van de hotels en souvenirshops. Uit ervaring weten zij dat de gemiddelde toerist dol is op dit soort kitsch.

Het is echter de vraag van de toeristen waaraan voldaan wordt, en die vraag wordt gesteund door de investerende organisaties die aan alle vermeende wensen van de toerist willen voldoen. Bovendien gebruikt de Atacameña bevolking nu dezelfde kleuren en motieven in hun wolproducten als de Quechua- en Aymara-bevolking, waardoor deze culturen zich mengen in de Atacameña cultuur, waaraan men juist zo zorgvuldig probeert vast te houden.

Het onderwijs heeft in San Pedro de Atacama weinig kunnen doen voor de lokale bevolking ten aanzien van de migratie. Dit komt doordat het verboden was om de Atacameña identiteit te onderwijzen. Het onderwijs is echter wel indirect

verantwoordelijk voor de rol die de touroperator, de investerende organisaties en de overheid heeft gespeeld. Het economische en bestuurskundige onderwijs hadden haar pupillen enig ethisch besef moeten bijbrengen, zodat de veranderingen in San Pedro de Atacama in overleg met de Atacameños hadden plaatsvonden, en er niet uit puur economisch gewin gehandeld werd. Bovendien had het onderwijs erop moeten wijzen dat door het onzorgvuldig exploiteren van een bron, de bron zelf op een gegeven moment verloren gaat.

Ook is het onderwijs indirect verantwoordelijk voor de daden van de lokale bevolking en de toerist. Het onderwijs dient alle volkeren ter wereld bij te brengen dat er andere culturen bestaan dan de eigen. Het zou iedereen moeten onderwijzen over de waarde van zijn eigen cultuur samen met verdraagzaamheid en begrip voor het onbekende.

Isla del sol

Hoe anders ging de toeristische ontwikkeling op het Isla del sol. La Isla del Sol, 'het eiland van de zon', is in de Inca-tradities de heilige plaats waar de geboorte van de zon geschiedde. Het eiland dat zich aan de Boliviaanse zijde van het vierduizend meter hoog gelegen, saffierblauwe Titicaca-meer bevindt, ligt derhalve in het centrum van de eerder genoemde Inca Trail. Inclusief het zuster-eiland Isla de la Luna, de geboorteplaats van de maan, wonen er ongeveer vijfhonderd mensen die samen een Indigena-leefgemeenschap vormen.

De laatste tien jaar is het aantal toeristen dat het eiland bezocht enorm gestegen (tot zo'n twintigduizend per jaar). Om er te komen, moet men vanuit Copacabana, dé badplaats van Bolivia, met een bootje de oversteek wagen. Als men aankomt op het eiland van de zon, is er meteen een enorm contrast zichtbaar. Zo duidelijk de groei van het toerisme in Copacabana is, met de vers uit de grond gestampte hotels en pensions, de souvenirmarktjes en de zeer recent gedateerde graffiti, zo duidelijk is de afwezigheid van dit alles op het Isla del Sol. Hier zijn slechts enkele pas gebouwde bijgebouwtjes te zien waar de toeristen onderdak kunnen vinden. Geen restaurants, geen cafés en

geen winkels, op de lokale levensmiddelenleverancier na. Wat een genot om een onbepaald aantal jaren in de tijd terug te stappen en zo de rust en de kracht te proeven die van dit eiland uitgaat. Het Isla del Sol is een duidelijk voorbeeld van een geslaagd verantwoord toeristisch project.

Geen leak-back

Als men verder over het eiland rondloopt en in contact treedt met de lokale bevolking, is het duidelijk dat men er alles aan heeft gedaan om de invloed van grote investeringen niet tot het eiland te laten doordringen. Op deze manier is er vrijwel geen leak-back-effect.

Alles wordt door de eilandbewoners zelf gedaan: van de bouw van de pensions tot het klaarmaken van het eten. Beide worden bovendien gemaakt van de producten die op het eiland van nature aanwezig zijn. Zo blijft elke uitgegeven boliviano (de Boliviaanse munteenheid) op het eiland en wordt meerdere malen uitgegeven. Daarnaast is er, doordat de grote investeringen zijn uitgebleven, ook geen migratiestroom op gang gekomen.

Iedereen tevreden

Het demonstratie-effect is zo goed als afwezig. De mensen leven nagenoeg op dezelfde manier als pakweg tien jaar geleden. In die tijd is er wel veel veranderd: er is sinds twee jaar elektriciteit en recentelijk is er een telefoonverbinding aangelegd. Maar het gedrag van de kleine groep toeristen die er komt, imiteert men niet. Dit komt omdat de toerist niet zoveel ruimte heeft om zijn typisch gedrag te uiten: hij blijft vaak slechts kort op het

eiland en er zijn geen cafés; plaatsen die vaak de broeihaarden van het demonstratie-effect zijn.

Op het Isla del Sol is zeker geen sprake van commoditization. De mensen zijn hetzelfde in de buurt van toeristen als onder elkaar. Ze lopen in hun dagelijkse kloffie over het eiland; de vrouwen soms geheel of gedeeltelijk in klederdracht, de mannen meestal niet. Dat de mannen niet in klederdracht lopen, is overigens geen gevolg van het demonstratie-effect. In deze traditionele kledij steken de mannen van het Isla del Sol zich al lang niet meer; de kostuums worden zorgvuldig bewaard voor speciale gelegenheden. Ook worden er geen imitatie-authenticiteiten verkocht: souvenirs speciaal gemaakt voor de toeristen, die niets te maken hebben met de cultuur van het eiland. In het algemeen kan men zeggen dat er voor de toeristen geen 'phony culture' in het leven is geroepen, noch zijn er evenementen verplaatst of aangepast ten behoeve van de toeristen.

Wel is er sprake van ethnocentrisme: zowel de lokale bevolking als de toeristen meten met twee – culturele – maten. De lokale bevolking vindt de toerist zeer rijk, wat deze overigens ook is in vergelijking met hen. Vooral de jongeren zien dit als reden om geld te vragen voor de foto's die van ze gemaakt worden en ze verkopen handwerk tegen te hoge prijzen. Of dit nu echter zo bezwaarlijk is, blijft de vraag.

Ook de toeristen bekijken hun gastheren met toeristische maatstaven en zien een arm, vies en boers indianenvolkje dat nauwelijks respect kan

afdwingen. Overigens zijn het voornamelijk de toeristen uit Zuid-Amerika die deze minachtende kijk hebben op de Indigena-bevolking. Tot zover is het echter nog nooit tot agressieve confrontaties gekomen en zijn beide partijen over het algemeen zeer tevreden over het fenomeen toerisme.

Een goed toeristisch beleid

Deze tevredenheid is ontstaan, doordat elke betrokken partij zijn eigen verantwoordelijkheid accepteerde en daarnaar handelde. Toen het toerisme op het eiland van de zon in de jaren tachtig op gang kwam, heeft de universiteit van La Paz onmiddellijk ingegrepen en is deze haar ethische verantwoordelijkheid nagekomen.

De secties Culturele Antropologie en Archeologie werden direct op de zaak gezet om de fouten te voorkomen die in hun buurlanden wel hadden plaatsgevonden. De tempels zijn zo goed mogelijk gerestaureerd, geconserveerd en onderzocht op hun authentieke functie. Bovendien is er samen met de overheid een toeristisch beleid ontwikkeld. De leefgemeenschap van het Isla del Sol is onderverdeeld in drie sectoren. Elk deel verzorgt een week het toezicht, het onderhoud van en de rondleiding in de tempels.

Hiervoor hebben de archeologen van de universiteit van La Paz speciale gidsen opgeleid. En op deze manier komt iedereen zijn ethische verantwoordelijkheid na. Aangezien er geen touroperators zijn, noch organisaties die op een andere manier investeren in het toerisme, zijn er veel minder verbanden te leggen. De verantwoordelijkheden zijn op de juiste manier ingevuld, waardoor de negatieve aspecten, veroorzaakt door het demonstratie-effect, de commoditization, het leak-back-effect en de migratie, ontbreken. Het ethnocentrisme is echter niet uitgebannen en de verantwoordelijken zijn zowel de toeristen als de eilandbewoners.

De rol van de lokale overheid wordt hier vertolkt door de gouvernementele organisatie die opkomt voor de belangen van de Indigena-bevolking op het eiland. Deze organisatie heeft, gestimuleerd door de universiteit van La Paz, alle grond van het Isla del Sol gereserveerd voor de lokale bevolking, zodat niemand er grond kan kopen zonder

toestemming van de lokale bevolking en deze organisatie.

Sleutelrol onderwijs

Het onderwijs heeft een zeer grote en belangrijke rol gespeeld op dit eiland. Het lokale onderwijs heeft de lokale bevolking bewust gehouden van de waarde van de eigen cultuur. De universiteit van La Paz heeft de bewoners van het Isla del Sol opgeleid als gidsen voor de tempel. Bovendien heeft deze universiteit de tempel ook gerestaureerd en geconserveerd, zodat het culturele erfgoed in tact bleef. Ten slotte heeft het onderwijs ervoor gezorgd dat er een correct toeristisch beleid kon worden gemaakt voor het eiland. De lokale overheid heeft, samen met het lokale onderwijs, nog maar één taak in dit proces en dat is de eilandbewoners enige notie van de cultuur van de toeristen bijbrengen, zodat ook het ethnocentrisme naar een minimum kan worden gebracht.

Daarnaast zou het onderwijs in het land van herkomst van de toerist ook moeten onderwijzen dat onbekende culturen niet slechter of primitiever zijn dan de eigen; slechts anders.

Noodzaak verantwoord toerismebeleid

Het is nu duidelijk hoe belangrijk het is om verantwoordelijkheid te dragen als deelnemer van het toeristische productieproces. In het geval van San Pedro de Atacama zijn de touroperators, de investerende organisaties en de lokale overheid slechts uit op economisch gewin. Op deze manier wordt er geen rekening gehouden met de mogelijke negatieve aspecten van toerisme voor de ontwikkeling van dit gebied.

Momenteel probeert de Conaf, een gouvernementele organisatie, het gebied rond San Pedro de Atacama tot nationaal park te verklaren zodat er meer greep is op de ecologische schade die het toerisme aanricht.

De Conadi, ook een gouvernementele organisatie, behartigt nu de rechten van de Atacameños en probeert samen met hen een verantwoord toeristisch beleid uit te stippelen. Op deze manier neemt de lokale overheid toch langzaam haar verantwoordelijkheid op zich, maar het is heel moeilijk om de al gedane schade terug te draaien.

In tegenstelling tot het geval San Pedro de Atacama, hebben de betrokkenen op het Isla del Sol wel op tijd ingezien hoe belangrijk het is om de verantwoordelijkheid ten volle te dragen. Dit heeft geresulteerd in het voortbestaan van deze vredige gemeenschap. De verantwoordelijkheid is teruggebracht tot een zeer overzichtelijk geheel, dat een buitengewoon daadkrachtige eenheid vormt.

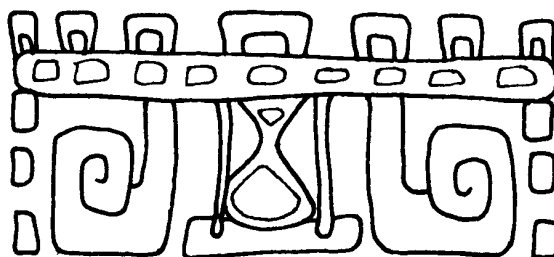
Er moet wel worden opgemerkt dat deze case zeker niet heiligmakend is voor elke situatie. Alles heeft zijn eigen, unieke en ideale vorm.

Opvallend

In het geval van het Isla del Sol heeft de universiteit van La Paz een erg grote rol gespeeld, terwijl de universiteiten in Chili helemaal geen invloed hebben gehad op het ontwikkelen van een toeristisch beleid. Dit terwijl ook de Atacameña cultuur met al haar aspecten grondig bestudeerd is door de verschillende Chileense universiteiten.

Het blijkt toch maar weer hoe groot de rol van het onderwijs is op de ontwikkeling van de wereld. Het is duidelijk dat de periode van een grote, niets ontziende, economische ontwikkeling echt voorbij is. En, al is een commercieel verantwoorde exploitatie onontbeerlijk, er moet veel verder gekeken worden dan slechts naar de tot voor kort bijna dictatoriale woorden als cashflow, omzet en rentabiliteit.

Alexander van den Wall Bake is afgestudeerd aan de Hoge Hotelschool in Maastricht. Hij heeft onderzoek gedaan in Chili naar de vraag 'Wie draagt de ethische verantwoordelijkheid voor de negatieve, sociale en economische aspecten van het toerisme?'.

Overheid, bedrijfsleven en kinderseksstoerisme

Frans de Man

In de 'Verre Reizen'-hal op de komende Vakantiebeurs (7 tot en met 12 januari) kunt u voor de tweede keer een stand aantreffen die niet alleen aandacht vraagt voor tropische taferelen en kleurrijke culturen. Vorig jaar baarde de stand van de Campagne tegen Kinderseksstoerisme landelijk opzien, omdat het nog nooit was voorgekomen dat de Vakantiebeurs ook ruimte gaf aan kritische geluiden. Op deze stand krijgt u dit jaar de mogelijkheid om zelf te laten zien dat u het bestaan van kinderprostitutie en -porno in het toerisme veraschuwt. En de campagne, die op de beurs vorig jaar een flitsende start maakte, zal nu stilstaan bij wat er in het afgelopen jaar bereikt is.

Dat er veel bereikt is, ligt niet in laatste instantie aan de steun die de campagne kreeg van de Vakantiebeurs en de NCDO (Nationale Commissie voor Duurzame Ontwikkeling), die ook nu weer de beursdeelname mogelijk maken. De resultaten zijn ook te danken aan het feit dat de campagne een breed initiatief is, waarin meerdere partijen met de problematiek van kinderseksstoerisme bezig zijn. Maar zeker zo belangrijk is de bereidheid die er bij overheid en bedrijfsleven bestaat om serieus naar dit probleem te kijken. Daar is natuurlijk ook alle reden toe. En dan gaat het niet alleen om het feit dat seksueel misbruik van kinderen vanwege de ontwikkelingen in België, hoog op de politieke agenda stond.

De overheid

De minister van Justitie en de ANVR-reisbureaus hadden al lang voordat de naam Dutroux wereldbekend werd, besloten om hun steun aan de Campagne tegen Kinderseksstoerisme te geven. Dit heeft onder andere te maken met de arrestatie in Thailand van Bengt B., die in zijn eigen land Zweden werd veroordeeld. Hoewel de juridische

mogelijkheden daartoe in veel landen bestaan, was het nog niet voorgekomen dat een sekstoerist in eigen land werd veroordeeld. Dat dat nu wel gebeurt, heeft alles te maken met het feit dat er zowel in Azië als in Europa landelijke actiegroepen van de internationale ECPAT-campagne (End Child Prostitution in Asian Tourism) lobbyen bij de overheid en de politie om sekstoeristen te pakken en te vervolgen.

Vervolgens zijn een Duitser en de Nederlander van E. in de Filippijnen gearresteerd voor het seksueel misbruiken van twee kinderen. Omdat de Filippijnse overheid net de doodstraf heeft ingevoerd, rees op de Nederlandse ambassade en de ministeries van Justitie en Buitenlandse Zaken al gauw het schrikbeeld van de commotie die elke keer ontstaat als een Nederlander in het buitenland ter dood veroordeeld wordt. Of de ambassade er een rol in heeft gespeeld is onduidelijk, maar de diplomaten zullen in ieder geval een zucht van verlichting hebben geslaakt toen van E. erin slaagde de Filippijnen te ontvluchten. Hiermee is het geval van E. echter een zaak van de Nederlandse justitie geworden. Want hij is dan wel niet meer in de Filippijnen, maar dat hij een kind seksueel heeft misbruikt, staat vast. En

aangezien dat feit zowel daar als hier strafbaar is, zal hij daarvoor volgens Nederlands recht ook hier vervolgd moeten worden. ECPAT-Filippijnen en de Nederlandse Campagne tegen Kinderseks-toerisme hebben minister Sorgdrager hierop aangesproken. Zij heeft de uitdaging aangenomen en contact gezocht met haar Filippijnse collega om gegevens uit te wisselen. De vervolging van van E. is nu in volle gang. Inmiddels is het in Nederland in een ander soortgelijk geval, de zaak van S., al tot een veroordeling gekomen, en ook van E. zal binnenkort voorkomen.

Het bedrijfsleven

Omdat de ECPAT-campagnes wereldwijd niet stil zitten, ligt het in de verwachting dat dit soort gevallen vaker zal voorkomen, met de nodige gevolgen voor de ministeries van Justitie en Buitenlandse Zaken. Om te voorkomen dat men alleen achter de zaken aanloopt, hebben deze ministeries positief gereageerd op pogingen om meer aan preventie te doen. Daarin is de samenwerking met het toeristisch bedrijfsleven van groot belang en ook hiervoor kondigt de zaak van E. nieuwe tijden aan. Natuurlijk kennen de insiders in het toerisme de realiteit van het sekstoerisme waarbij ook kinderen het slachtoffer zijn. Dat dat verwerpelijk is, staat voor de meesten ook buiten kijf. Maar zolang de overheden ter plekke niets ondernemen, kan de touroperator die de toeristen vervoert nauwelijks iets verweten worden. Bovendien lijkt het probleem zich af te spelen in één regio, Zuidoost-Azië, en daarom lijkt het vooral een probleem van een andere seksuele moraal.

Maar door de groeiende aandacht voor het probleem is duidelijk geworden dat kinderprostitutie in het sekstoerisme op heel veel plaatsen voorkomt; met name daar waar het toerisme groeit: de Dominicaanse Republiek, Kenia, Costa Rica, Kameroen en een aantal Oost-Europese landen. Dit toont aan dat het niet iets van de Aziatische cultuur is, maar veel meer een kwestie van armoede en gebrek aan alternatieven.

Overheden kunnen niet langer hun ogen sluiten en daardoor is ook de rol van de reisindustrie kritischer bekeken. Bovendien is het probleem in sommige gebieden zo schrijnend dat je als toerist

in die gebieden sowieso verdacht bent: leg als mannelijke vrijgezel maar eens uit dat je in je een-tje naar Thailand gaat. Omdat dat op den duur gevolgen heeft voor de populariteit van bepaalde bestemmingen, is het niet verrassend dat de reisindustrie in de meeste Europese landen bereid is om met de verschillende ECPAT-campagnes te praten.

In Frankrijk neemt een aantal bedrijven rechtstreeks deel aan de ECPAT-coalitie en zij maken het voeren van gesprekken mogelijk met de WTO (World Tourism Organisation), internationale vakorganisaties, zoals UFTAA en IHA, en de EU. In Duitsland zijn twaalf touroperators met ECPAT-Duitsland overeen gekomen dat zij aan hun Aziatische partners contracten zullen voorleggen, waarin deze verklaren er alles aan te zullen doen te voorkomen dat kinderen seksueel misbruikt worden. Voor de internationale ECPAT-campagne betekent dit een stimulans, omdat de betrokken reisindustrie ook een deel van het Eerste Wereldcongres tegen Commerciële Seksuele Uitbuiting

van Kinderen voor zijn rekening heeft genomen. In Nederland dateren de eerste contacten tussen de reisindustrie en de organisatie van de Campagne tegen Kinderseksstoerisme uit december 1995. De organisatie van de Vakantiebeurs maakte, door een bijdrage in de kosten, de deelname aan de Vakantiebeurs 1996 mogelijk. Daar is duidelijk geworden dat de strijd tegen kinderseks kan rekenen op de steun van touroperators en vooral ook van hun personeel (op een enkeling na).

Medewerkers van de campagne spraken met zowel individuele reisorganisaties als met hun koepelorganisatie, de ANVR. Deze gesprekken zijn voortgezet in een aantal besprekingen waarin ook Buitenlandse Zaken en Justitie deelnemen. Daaruit heeft een aantal voorstellen geresulteerd waarmee de touroperators een daad willen stellen.

Tijdens het genoemde congres in Stockholm deed de ANVR al een persbericht de deur uit waarin kinderseksstoerisme en eventuele betrokkenheid van de reisindustrie wordt veroordeeld. Het bestuur van de ANVR legt haar leden de volgende voorstellen voor. De reisvoorwaarden, die aan iedere reiziger die bij een ANVR-reisbureau wordt worden verstrekt, zullen worden aangevuld met een artikel over kinderseks. In de gedragscode

voor ANVR-leden zal worden opgenomen dat ze actief noch passief een bijdrage mogen leveren aan het (commercieel) seksueel uitbuiten van kinderen. Bovendien zal in de aanbevelingen voor standaardcontracten met touroperators en de hotels in de bestemmingslanden, een clause over het bestrijden van kinderseks worden opgenomen. De organisatie zal steun verlenen bij het verzorgen van gastlessen over kinderprostitutie in het toerisme aan toerismevakopleidingen en zal met GGD's en andere partners contacten leggen voor de ECPAT-campagne.

Op het moment van schrijven moeten de leden van de ANVR nog akkoord gaan met deze voorstellen. De minister van Justitie heeft zojuist aan de Kamer laten weten dat preventie en vervolging hoog in haar vaandel staan, en in de publicaties van het ministerie van Buitenlandse zaken worden relevante teksten opgenomen. Bovendien zijn de ambassades op de hoogte gesteld van de problematiek. Op de jaarbeurs 1997 zullen deze resultaten gepresenteerd worden. Of een en ander tot een afname van het kinderseksstoerisme zal leiden, zal moeten blijken. De grootste winst tot nu toe is de erkenning van het probleem en van de verantwoordelijkheden daarvoor, door overheden en bedrijfsleven.

In het kort Nieuws, feiten en meningen

Last-minute-touroperator niet populair

Sinds 1992 kun je in Nederland last-minute-reizen boeken bij een daarin gespecialiseerde touroperator, L'Tur. Deze van oorsprong Duitse organisatie doet in Nederland minder goede zaken dan verwacht. Uit een recent onderzoek blijkt dat niet alleen te weinig mensen de L'Tur-vestigingen bezoeken, maar dat daarvan ook nog een kleiner percentage dan verwacht een boeking doet.

Er blijken nogal wat verschillen te zijn tussen de Duitse markt, waar L'Tur wel een succes is, en de Nederlandse. Ten eerste is er in Nederland minder interesse voor de aangeboden luxe accommodaties, die in Duitsland wel goed lopen. De Nederlandse vakantieganger-van-het-laatste-moment wil in de eerste plaats goedkoop op vakantie en kijkt pas daarna naar de geboden luxe. In Nederland zijn daarnaast ook veel andere mogelijkheden om last-minute-reizen te boeken. Een groot aantal reisbureaus beschikt over zoeksystemen, waarin je je als klant een weg kunt

banen langs de laatste en goedkoopste mogelijkheden. Het onderzoek toont ook aan dat door samenwerking en afstemming in de Nederlandse reisindustrie, minder last-minute-mogelijkheden voor de consument overblijven. Er is voor L'Tur dus gewoon minder keus. Dat je met L'Tur ook beschikt over last-minute-opties op de Duitse markt vinden Nederlandse toeristen niet zo interessant, want men vliegt niet graag vanaf een Duitse luchthaven.

Overigens biedt de last-minute-reis de touroperators en luchtvaartmaatschappijen de mogelijkheid om op de laatste restjes capaciteit nog inkomsten te boeken. Omdat er zo wat meer risico gelopen kan worden, is de last-minute een impuls voor een toename van het vliegverkeer; iets waarmee voorstanders van duurzame ontwikkeling niet zo gelukkig zijn!

Bron: DIT, september 1996, Retour.

Is úw reis wel verantwoord?

Ger Keijsers

Wat betekent verantwoord toerisme nu eigenlijk in de praktijk? Is het voorbehouden aan exclusieve reisorganisaties, waarvan de klanten anders-dan-andere plekken bezoeken, zoals ontwikkelingsprojecten en lokale welzijnsorganisaties? Of is het meer iets dat in de hoofden van actievoerders en beleidsmakers leeft, maar voor de gewone burger vooralsnog niet weggelegd is? Kun je eigenlijk als individuele reiziger ook verantwoord op stap gaan in een gebied waar nog nooit iemand een alternatief toerismeproject opgestart heeft?

Zo leven er tal van vragen die voor een doorsnee reiziger of reisorganisator moeilijk te beantwoorden zijn. Het valt niet mee om beleidsdoelstellingen en wensdromen van menig instituut te vertalen naar een concrete reis. Het kan bijvoorbeeld heel lastig zijn voor een touroperator om een vlamvend betoog over de beteugeling van toerisme naar de atollen van Kiribati te 'vertalen' naar de opzet en uitvoering van een rafting-trip in India.

Voor een deel komt dit door de pluriformiteit van het toerisme: op elke bestemming vormen lokale omstandigheden een min of meer unieke combinatie met het soort reisorganisaties en het soort reiziger dat er gewoonlijk komt. Dat maakt het moeilijk om wat goed is voor de ene streek te vertalen naar een andere streek.

Artikelenreeks over verantwoord toerisme

Het lijkt zinnig om de vraag naar verantwoord toerisme in de praktijk eerst uit te werken voor een enkel gebied. Hieronder volgt het eerste van een aantal artikelen over verantwoord toerisme naar de bergdorpen en -passen van de Himalaya in West-India en Nepal. Die streek is om meerdere redenen interessant. Het is een in ecologisch opzicht kwetsbaar gebied. Daarnaast is het grote

aantal kleine geïsoleerde volkeren kwetsbaar op cultureel gebied

Er is verder al een lange traditie van zowel individueel als groepsgericht toerisme. Dit toerisme was vroeger beperkt tot een relatief klein aantal plekken. Veel afgelegen dalen waren vanwege de nabijheid van gevoelige landsgrenzen hermetisch gesloten voor buitenstaanders. Nu worden er jaarlijks tal van nieuwe 'maagdelijke' gebieden opengesteld. Je treft op deze bestemmingen veel kleine reisorganisatoren, die hun aanbod als 'verantwoord' affichereren.

Al met al een situatie die complex genoeg is om de vraag naar verantwoord toerisme in de alledaagse praktijk aan de kaak te stellen. En anderzijds is de situatie ook eenvoudig genoeg om het overzicht te kunnen bewaren.

Oriëntatie op internet

In dit eerste artikel oriënteren we ons op het internet. Dit medium is bij uitstek een geschikte ingang voor zoets vaags als 'verantwoord toerisme in de praktijk'. De ingang wordt geboden door de zogenaamde zoekmachines, in dit geval Altavista en Hotbot. Met name het trefwoord 'ecotourism' (of 'eco-tourism' of 'eco tourism') in combinatie met 'Himalaya', zet je voor dagen aan het surfen. Mooie berglandschappen passeren je scherm en bezielde mission-statements, waarin gezegd wordt dat je het allemaal wel mag (moet) gaan zien, maar niet zonder rekening te houden met een aantal *do's* en *don'ts*.

Do's en don'ts

Al snel wordt duidelijk dat er een speciale Himalayan Tourist Code ontwikkeld is door de Engelse zusterorganisatie van Retour, Tourism Concern. Op meerdere sites (locaties op internet) wordt hiernaar verwezen. Het blijkt om een klein

foldertje te gaan dat Tourism Concern heeft ontwikkeld met behulp van de sponsoring van boekhandel Stanfords en reisgidsenuitgever Lonely Planet. Het geeft eenvoudige richtlijnen voor de bescherming van het milieu en de plaatselijke cultuur.

Kort samengevat gaat het over de volgende zaken. Milieu: geen houtvuur maken, alleen restaurantjes bezoeken die op kerosine stoken, vuilnis meenemen, ontlasting begraven, geen planten plukken en gidsen en dragers stimuleren om hetzelfde te doen.

Cultuur: alleen foto's maken met toestemming, respect hebben voor heiligdommen, geen aalmoes geven aan kinderen maar aan projecten, lokale gewoonten en etiquette respecteren, niet kussen in het openbaar, geen uitdagende kleding dragen, niet met geld smijten en realistische verhalen over het eigen land vertellen.

Een andere lijst met *do's* en *don'ts* voor sociaal verantwoord reizen wordt gepresenteerd door EarthWise Journeys (Oregon, USA). Deze lijst blijkt in het geheel niet overeen te komen met de lijst van Tourism Concern.

Kort samengevat heeft EarthWise het over de keuze van een reisorganisatie, het reizen in groepen kleiner dan veertien personen, het gebruiken van lokale gidsen evenals lokale hotelletjes en lokale souvenirhandelaren, geen kunst aankopen, wel natuurgebieden bezoeken, buiten het seizoen reizen en donaties geven aan scholen, tempels, kloosters en natuurbeschermers.

Verder legt EarthWise veel nadruk op een goede voorbereiding van de reis: lees over je reisbestemming, zoek naar alternatieve reisdoelen, zorg dat je de gewoonten begrijpt en leer wat van de taal. Dit sociaal verantwoord toerismeconcept blijkt een veel meer economische invalshoek te hebben, dan het ecologisch-cultureel verantwoord toerismeconcept van Tourism Concern.

Uit het reisaanbod van EarthWise is niet precies op te maken of de reizen in opzet ook anders zijn. Wel valt op dat er veel thematische reizen bij zijn, maar ook veel reizen naar 'onontdekte, zelden bezochte streken'.

Hoe profileren reisorganisaties hun verantwoord aanbod op internet?

Above the Clouds (Massachusetts, USA) profileert zich met het lidmaatschap van:

- 1 the Ecotourism Society
- 2 the Himalayan Guides for Responsible Tourism
- 3 the North American Coordinating Center for Responsible Tourism

EarthWise profileert zich zelfs met het lidmaatschap van vier van dergelijke organisaties, en heeft er bovendien zelf een opgericht: de EarthWise Travel Society. Deze ontwikkelingen lijken een beetje op pogingen een keurmerk of kwaliteitsgarantie te vestigen. De richtlijnen van deze organisaties zijn vooralsnog niet op het internet te vinden.

Above the Clouds maakt zich een beetje boos over het feit dat het met de ecologische kant van verantwoord toerisme vaak wel goed zit, maar dat de culturele kant onderbelicht blijft. Dat vindt men verkeerd. Zeker in nieuwe toeristische gebieden moet de lokale bevolking actief als partner in de ontwikkeling van toerisme betrokken worden. Gegarandeerd moet worden dat een behoorlijk deel van de inkomsten de lokale gemeenschap ten goede komt.

Tot zover klinkt het als een klok. Maar dan blijkt dat men informatie-uitwisseling tussen gastheer/vrouw en toerist belangrijker vindt dan geld: essentieel vindt men realistische informatie over de Westerse wereld en respect voor het goede van de cultuur die men bezoekt, om te voorkomen dat de lokale bewoners hun cultuur te grabbel gooien voor onze glitter. Dit is een goede zaak natuurlijk, maar er is natuurlijk veel gemakkelijker aan te voldoen dan aan de eerder genoemde eisen.

De bottom-line volgens Above the Clouds is dat je je gastheren en -vrouwen respecteert. Je moet niet zomaar een foto maken, maar een gesprekje aanknopen en duidelijk maken waarom jij het tafereel interessant vindt. Tussen die bottom-line en de als eerste genoemde vereisten zit een wereld van verschil.

Een andere reisaanbieder is Getaway! Himalayan Eco-Trekking Ltd. (Katmandu, Nepal). Hun aanbod geven ze de aanduiding 'eco', onder meer

omdat er op kerosine gekookt wordt, er zo weinig mogelijk achteraf zichtbare kampeerplaatsen worden aangelegd, afval mee wordt teruggenomen naar Katmandu en de gidsen en dragers voorzien worden van een goede uitrusting en een levensverzekering.

Deelnemers worden aangemoedigd niet aan bedelende kinderen te geven, maar aan kloosters, scholen en dergelijke. De filosofie die erbij hoort, is breder, maar ook bij Getaway lijkt het erop dat de praktijk lastiger is: het toerisme heeft al een vaste vorm in de bergen van Nepal en Noordwest-India.

Praktijkdilemma?

Op de internetpagina's van Above the Clouds en Getaway, evenals die van vergelijkbare reisaanbieders, schemert een fors dilemma dat zich in de Nepalese Himalaya voor verantwoord denkende reisorganisatoren aftekent. Een deel van de richtlijnen voor verantwoord toerisme is gemakkelijk te volgen of zelfs niet te vermijden. Gebruik van lokale dragers, gidsen, kleinschalige lodges (logementen) en restaurants is vanzelfsprekend, want die zijn er in ruime mate en iets anders kiezen ligt nauwelijks voor de hand.

Daardoor leven in Nepal tienduizenden families relatief goed van het toerisme. Op kerosine stoken ligt ook voor de hand. Hout is er niet op grotere hoogte en in dat geval is kerosine gemakkelijker te transporteren. Afval meenemen is ook niet hemelbestormend, aangezien het verwacht kan worden dat inmiddels veel deelnemers aan 'trekkings' hierop zullen staan, als gevolg van milieubewuste educatie thuis. Toeristische projecten opzetten met betrokkenheid van de lokale bevolking hoeft niet, want er zijn voldoende ondernemingen voor elk denkbaar aspect van trekking-toerisme.

Is Nepal dan eigenlijk een paradijs voor verantwoord toerisme? Nou, nee. Dat ook weer niet. De

kinderen bedelen en toeristen lopen als olifanten door de porseleinkast. Op dit deel van de richtlijnen voor verantwoord toerisme in de praktijk wordt daarom fors ingezet door Above the Clouds en co: bescherming van de cultuur door respect voor de lokale etiquette, godsdienst en waardigheid van de mensen in het algemeen.

Wat moet je nog meer? Goede ondernemers steunen? Getaway probeert het wel door een uitgebreid logboek bij te houden van lodges om door vergelijking de beste dienstverlening te steunen. Wat de criteria daarvoor zijn, is niet bekend. Je kunt meestal niet achterhalen welke lodge puur lokaal initiatief is, en welke georganiseerde trips met inspraak van de lokale gemeenschap tot stand zijn gekomen. Of moet je het verantwoorde zoeken in de verfijning: belangrijke en minder belangrijke details waaraan gedacht is, zoals een extra verzekering voor dragers, het gebruiken van bestaande kampeerplaatsen en alleen gootjes graven als het ook echt regent. Misschien is wel de meest verantwoorde reisorganisatie, diegene die een integrale visie heeft op al deze zaken en zich er in de praktijk, door het hanteren van honderden dergelijke verfijningen, ook naar gedraagt! Deze vragen zullen in een volgend artikel worden voorgelegd aan ervaren reisbegeleiders in het betrokken gebied.

Internet-referenties

Above the Clouds

<http://www.voyagers.com/abvclds/ethic.htm>

EarthWise Journeys

<http://www.teleport.com/~earthwyz/tourism.htm>

Getaway! Himalayan Eco-treks Ltd.

<http://www.south-asia.com/ecotreks/general.htm>

In het kort Nieuws, feiten en meningen

Het toerismebeleid volgens Zuid-Afrikaanse vakbonden

Het toerisme in bijna heel West-Europa en Noord-Amerika is sterk gebonden aan regels en wetten, met name op het gebied van bebouwing, milieu en arbeidsvoorwaarden. Terwijl die werelddelen in de Derde Wereld juist deregulering en ware 'vrije-markt-principes' propageren om het toerisme te laten groeien. De Zuid-Afrikaanse vakbonden pleiten in het toerismeblad *Contours* voor een gereguleerd toerismebeleid, omdat slechts goede en strenge regels die bescherming bieden voor het milieu, culturele tradities en arbeidsomstandigheden, kunnen leiden tot een duurzame stijging van de werkgelegenheid, zowel in formele als in informele sectoren.

Samen met de groei van kleine ondernemingen kan toerisme dan nieuwe arbeidsplaatsen en inkomsten creëren, zonder dat dit ten koste gaat van arbeidsplaatsen in andere sectoren. Natuurlijk moet in die regels ook goed geregeld zijn dat de inkomsten uit het toerisme grotendeels bij de bevolking van Zuid- en Zuidelijk Afrika terecht komen en dat niet het grootste gedeelte via transnationale ondernemingen weer in andere landen terecht komt.

De groei in de markten zal bij voorkeur dicht bij huis gezocht moeten worden. Er zal een groeistrategie gehanteerd moeten worden, waarin, naast aandacht voor de – sterk wisselende – buitenlandse toerismemarkten, grote aandacht is voor de binnenlandse en regionale toerismemarkt. Van de grote, niet aangesproken, binnenlandse markt zijn in het verleden alleen blanke toeristen met hoge inkomens (vooral zakenmensen) bereikt. Binnenlands toerisme kan de totale markt aanzienlijk doen groeien en de pieken en dalen uit de toeristengolf halen. Dat er groei zit in de regionale markt blijkt uit de cijfers die aantonen dat mensen afkomstig van het Afrikaanse continent steeds meer naar Zuid-Afrika reizen; een belangrijk marktsegment dat tot nu geen aandacht gehad heeft.

De vakbonden, die met andere belanghebbenden zijn verenigd in de Hospitality Industry Training Board (HITB), propageren ook opleidingen en trainingen in de 'Hospitality industry' als een van de essentiële voorwaarden voor de ontwikkeling van een levensvatbare en groeiende industrie.

Reisbegeleiders in Zuid-Afrika worden tot nu toe getraind door niet gestandaardiseerde opleidingsinstituten die nauwelijks gecontroleerd worden. Tot de in te stellen minimale opleidings-eisen behoort een post-apartheidtraining over culturele demografie en geschiedenis. Om kleine bedrijven en lokale gemeenschappen voor te bereiden op toerisme is het nodig dat ook zij vaardigheden ontwikkelen. Een programma daartoe moet gemaakt

worden door de HITB, NGO's, lokale overheden en de lokale gemeenschappen zelf. In het basis- en middelbaar onderwijs moet ruimte zijn voor toerisme-onderwerpen tijdens de les.

De vakbonden vragen ook aandacht voor duurzame werkgelegenheid waarbij mensen niet uitgebuit worden. Nu is het zo dat hotels steeds vaker diensten uitbesteden, zoals de was, de schoonmaak en de beveiliging. Werknemers worden zo afhankelijk van onderaannemers die minder betalen, slechts van weinig, zeer flexibele arbeidskrachten gebruikmaken en zich weinig aantrekken van vakbonden. Vanwege seizoensgebonden drukte en sterk wisselende bedbezetting maken hotels ook steeds meer gebruik van tijdelijke krachten die op afroep werken, en deeltijdwerkers. Het gaat dan om kostwinners die een slecht loon krijgen en geen enkele zekerheid hebben. Vooral vrouwen zijn kwetsbaar. Zeker als ze ongeschoold zijn en liever iets hebben dan niets, worden ze afgescheept met zelfs minder dan hun mannelijke collega's.

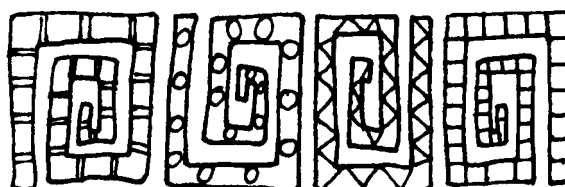
Bron: SACCWU, contours, juni 96.

Zuid-Afrika het hele jaar door prachtig

Sinds het einde van de apartheid en de verkiezing van Nelson Mandela is het toerisme naar Zuid-Afrika gegroeid van negenhonderdduizend naar vierenhalf miljoen bezoekers. Alleen al het aantal Europese bezoekers nam het afgelopen jaar toe met 56 procent. Dit was onder andere het gevolg van een twintig miljoen dollar kostende marketinginspanning. En volgens Niel Venter van het Zuid-Afrikaanse verkeersbureau Satour, groeit de belangstelling nog steeds. In de eerste vier maanden van 1996 nam het aantal Nederlandse bezoekers in vergelijking met vorig jaar met 18,5 procent toe. In die periode steeg het aantal Europese bezoekers met acht procent. Voor 1996 wordt dan ook een groei verwacht van circa twintig procent. Pas over twee jaar verwacht hij dat het aantal toeristen zich zal stabiliseren.

Waarom mensen naar Zuid-Afrika komen, is volgens de heer Venter eenvoudig: 'het land is prachtig en heeft een grote verscheidenheid aan attracties te bieden. Bovendien kan het gedurende het hele jaar bezocht worden, omdat er gedurende het hele jaar een aangenaam klimaat heerst.'

Bron: Volkskrant, 10 oktober, Reisburo 9.

Voorlichting aan toeristen

Kritiek op het toerisme is er in vele soorten en maten. Een van de problemen die al sinds jaar en dag wordt gesignaleerd, is de gebrekkige voorlichting aan toeristen. Pogingen van kritische groepen om iets aan die voorlichting te doen, resulteerden in de uitgave van informatieve boekjes zoals de reeks *Te gast in...*, uitgegeven door de stichting Informatie Verre Reizen. Uit onverwachte hoek krijgen deze toerismecritici nu steun. De afdeling klantenservice van de reisorganisatie Hotelplan pleit ervoor dat balie medewerkers meer tijd besteden aan de voorlichting van de toerist om ervoor te zorgen dat 'het verwachtingspatroon van de klant overeenkomt met de uitgekozen reis'.

Bron: *DIT, reisvakmagazine, september 1996.*

Vertaling en redactie In het kort:

Theo Noten en Frans de Man

Montezuma

Montezuma II (1466-1520) was keizer van de Azteken in de tijd dat de Spaanse veroveraar Hernán Cortés arriveerde. Hij verloor zijn rijk aan de Spanjaarden, maar neemt daarvoor volgens de legende nog steeds wraak op blanke toeristen, die na hun eerste maaltijden in Mexico een aantal dagen last hebben van 'Montezuma's revenge'. Als wij met het toerisme omgaan zoals Cortés met Montezuma, dan zal het toerisme zich uiteindelijk tegen ons keren.

RETOUR

PROJECTEN IN TOERISME & DUURZAME ONTWIKKELING

Stichting Retour

Stichting Retour is gespecialiseerd in toerisme en duurzame ontwikkeling in ontwikkelingslanden. De activiteiten zijn onder te verdelen in 'adviezen en projecten' en 'informatie en lobby'.

Adviezen en projecten

Retour adviseert daar waar toerisme een rol kan spelen in duurzame ontwikkeling. Dat kan zijn in de vorm van beleidsadviezen, haalbaarheidsonderzoeken, pilotprojecten of het ontwikkelen van strategieën voor ngo's, overheden of ondernemers. Voor onderzoek hanteert Retour een procesmatige 'action research' methode. Mogelijkheden en onmogelijkheden van een strategie of project worden onderzocht met aandacht voor sociaal-economische, culturele, ecologische, evenals gender-, organisatie- en marketingaspecten. Ter vergroting van hun weerbaarheid is actieve participatie van de lokale bevolking, inclusief vrouwen en jongeren, essentieel. Cliënten zijn bijvoorbeeld snv en iucn.

Informatie en lobby

Retour geeft informatie over de effecten van het toerisme, zowel de gewenste als de ongewenste, de rol van toeristen en toerisme-industrie, de overheid en ngo's. Daarnaast wordt de discussie over toerisme als mogelijkheid voor duurzame ontwikkeling gestimuleerd door middel van artikelen, seminars, panels en bijdragen aan radio- en tv-programma's. Bovendien geeft Retour een blad uit, *Montezuma*, met aandacht voor de relatie tussen toerisme en duurzame ontwikkeling. Andere activiteiten zijn de Campagne tegen Kindersekstoerisme en lezingen op bijvoorbeeld scholen.

Samenwerking

Retour maakt deel uit van nationale en internationale netwerken die zich bezighouden met toerisme en duurzame ontwikkeling. In Europees verband maakt Retour deel uit van TEN, Third World Tourism European Network, dat gelieerd is aan ECTWT, het derdewereldnetwerk voor toerisme naar ontwikkelingslanden. Mede daardoor kan Retour beschikken over nationale en internationale deskundigheid op het gebied van toerisme, ontwikkelingssamenwerking, gender-issues, ecologie, educatie, organisatie-ontwikkeling en marketing.

Het zuiden

Toerisme en duurzame
ontwikkeling in de praktijk

Toerisme draagt bij aan duurzame ontwikkeling als het:

- toekomstige generaties evenveel hulpbronnen nalaat als zij geërfd hebben van vorige generaties.
- de behoeften bevredigt en de belangen dient van de lokale bevolking in bestemmingslanden.
- afhankelijkheid van toerisme voorkomt door ontwikkeling van niet-toeristische economische, sociale en culturele sectoren.
- zich aanpast aan het lokale milieu en de lokale kringloop van grondstoffen en energie.
- zich aanpast aan de fase van ontwikkeling waarin het bestemmingsgebied zich bevindt.
- tot stand komt via een zorgvuldig planningsproces en de lokale bevolking op elk niveau betreft bij besluitvorming, planning en realisering.
- een intercultureel leerproces bevordert via wederzijdse uitwisseling van informatie en respect.
- niet leidt tot negatieve gevolgen, zoals (kinder)prostitutie, misdaad en druggebruik.

Een lokaal initiatief in Gambia

Gambia in de problemen

Het kleine West-Afrikaanse Gambia is het klassieke voorbeeld van een ontwikkelingsland, waar toerisme tot nu toe weinig oplevert voor de lokale bevolking omdat het tegen een te lage prijs verkocht wordt. Ondanks het feit dat toerisme, na de overheid, de grootste werkgever van Gambia is, wordt de bevolking en ook het land er niet veel beter van. Toerismeprojecten zijn grotendeels in handen van buitenlandse ondernemingen; de winsten gaan dus ook de grens over. Goederen en voedsel worden allemaal geïmporteerd en de lokale bevolking mag slechts laag gekwalificeerd en dus laag betaald werk doen. Bovendien gaat de culturele en sociale afbraak in gestaag tempo voort en nemen alle negatieve bijverschijnselen zoals druggebruik, criminaliteit, prostitutie en ook milieuvervuiling in rap tempo toe. De totale afhankelijkheid van het toerisme en de steeds desastreuzere gevolgen leidden tot een politieke coup in 1994 en tot een boycot van goedkope Nederlandse en Britse chartervluchten in 1996.

Kololi Tavern, de aanhouder wint

Het is moeilijk om een lokaal toerisme-initiatief van de grond te krijgen. Dat het toch kan, laat het voorbeeld van Kololi Tavern zien. Drie vrienden bouwden drie jaar aan een hotel in Afrikaanse stijl, aangepast aan het dorp, gebruik makend van lokale duurzame materialen, maar voorzien van Westerse sanitaire gemakken. Eten en drinken werd bij lokale boeren en vissers ingekocht en gasten hadden de gelegenheid met de lokale bevolking en hun cultuur kennis te maken. Men ging bijvoorbeeld fietsend op vogelexcursie in de plaatselijke natuurreservaten. Het bleek echter moeilijk om klanten te werven. Kololi Tavern kon niet concurreren met transnationale ondernemingen. De rente van twintig procent was bijna niet meer op te brengen en als klein, individueel hotel was de ondergang nabij.

Gesteund door Tourism Concern en haar netwerk werd African Heritage opgericht; een organisatie voor duurzaam toerisme en culturele uitwisseling. Als Kololi Tavern zich met andere kleine bedrijven zou verenigen, zou tot gezamenlijke voorzieningen voor training, marketing, bedrijfsadvies en lokale faciliteiten met betaalbare tarieven gekomen kunnen worden. Zo zou een interessant totaalpakket aangeboden kunnen worden aan touroperators en toeristen. Door VSO (Voluntary Service Overseas) werd iemand ter beschikking gesteld. Deze moest inventariseren welke lokale ondernemers, ontwikkelingsorganisaties, vrouwen-, jongeren- en gemeenschapsgroepen geïnteresseerd en geschikt waren.

Met steun van het ministerie van Toerisme van Gambia werd uiteindelijk een vereniging van klein-toerisme-ondernemers opgericht, die als doel heeft een duurzaam toerismeproduct aan te bieden, zodat de leefstijl en leefomgeving van de lokale bevolking gewaarborgd blijven. De vereniging heet Deegoo, een woord in het Wolof dat 'samenwerking en eenheid' betekent. Ze zal opleidingen verzorgen voor haar leden, een marketingstrategie ontwikkelen en bij de overheid pleiten voor passende maatregelen. Het ministerie van Toerisme van Gambia heroverweegt intussen de plannen voor toerisme-ontwikkeling, omdat ze de behoefte aan duurzame ontwikkeling en lokale participatie erkent.

Bron: *Tourism Concern*, 1996.